

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Eva Kojc

Duhovnost v kurikulumu socialnega dela – študentska perspektiva

Diplomsko delo

Ljubljana, 2023

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Eva Kojc

Duhovnost v kurikulumu socialnega dela – študentska perspektiva

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Ljubljana, 2023

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem svoji mentorici, doc. dr. Lei Šugman Bohinc, za vso strokovno podporo, nasvete in usmeritev pri pisanju diplomske naloge.

Zahvaljujem se dr. Tamari Rape Žiberna za vso pomoč, komentarje in hitro odzivnost.

Zahvala gre tudi vsem študentkam in študentom, ki so bili pripravljeni sodelovati v raziskavi.

Hvala tudi tebi, mami, da si me spodbujala v najtežjih trenutkih in me zmeraj podpirala pri študiju.

Hvala tudi vama, babi in dedi, da sta vedno verjela vame in mi dala vedeti, da sem si izbrala pravo pot.

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek avtorja: Eva Kojc

Naslov diplomskega dela: Duhovnost v kurikulumu socialnega dela – študentska perspektiva

Kraj: Ljubljana

Leto: 2023

Število strani (brez prilog): 56

Število prilog: 2

Število grafov: 13

Število tabel: 3

Število uporabljenih virov: 65

Mentorica: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Povzetek: Priljubljenost duhovnih praks je v zadnjih nekaj letih strmo narasla. Zadnja desetletja smo priča vedno večjemu zanimanju glede vloge, ki jo (lahko) ima duhovnost tako v našem vsakdanjem življenju kot tudi v kontekstu pomoči in podpore. Duhovnost je našla mesto tudi v socialnem delu, na kar nakazujejo zlasti tuji znanstveni in strokovni članki in raziskave. Duhovnost je v njih pogosto razumljena kot vir moči posameznika, družine in skupnosti in oblika samopomoči. Z natančnim pregledom problematike in raziskav sem ugotovila, da v kurikulumu študijskih programov socialnega dela umanjajo vsebine duhovne dimenzije kljub celostno naravnemu pogledu na človeka. Mnogo tujih raziskav, katere podrobneje predstavim v teoretičnem delu, pokaže pozitivno stališče socialnih delavk/-cev in študentk/-ov socialnega dela do vključevanja duhovnosti v svojo prakso. Kljub temu med njimi prevladuje občutek neustrezne usposobljenosti za praktično udejanjanje svojega naklonjenega stališča, kar določeni raziskovalci povezujejo z nezadostno zastopanostjo duhovnih vsebin v kurikulumu študijskih programov socialnega dela. Namen moje raziskave je bil preučiti študentsko perspektivo glede vključevanja vsebin duhovnosti v kurikulum socialnega dela. Raziskava je kvantitativna in izvedena na vzorcu 132 študentk in študentov Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani. Podatke sem pridobila s spletno anketo. Ugotovila sem, da študentke in študenti socialnega dela kažejo razmeroma pozitivno stališče do duhovnosti in do vključevanja duhovnih vsebin v kurikulum. Ne glede na versko opredelitev menijo, da je duhovnost možen vir moči, na katerega moramo biti pozorni. Študentke in študenti vidijo uporabnost določenih duhovnih vsebin, kar 93% jih podpira vključitev takega predmeta v kurikulum (predvsem kot izbirni predmet). Se pa študentke in študenti zavedajo tudi morebitnih tveganj pri vključevanju duhovnosti v prakso, 90% se jih strinja s tem, da bi socialna delavka oziroma delavec morala biti pozorna na načine vključevanja duhovnosti, ki lahko škodijo uporabniku.

Ključne besede: duhovnost, duhovno občutljivo socialno delo, holistični pristop, kurikulum, študenti socialnega dela

INFORMATION ON THE DEGREE THESIS

Author's full name: Eva Kojc

Title of degree thesis: Spirituality in the social work curriculum – students' perspective

Place: Ljubljana

Year: 2023

Number of pages: 56

Number of appendices: 2

Number of diagrams: 13

Number of tables: 3

Number of sources used: 65

Mentor: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Abstract: The popularity of spiritual practises has increased greatly in recent years. In recent decades, there has been a growing interest in the role that spirituality (can) play both in our daily lives and in the context of help and support. Spirituality has also found a place in social work, as demonstrated in particular by foreign scientific and professional articles and research. Spirituality is often seen as a source of strength for the individual, the family and the community and as a form of self-help. In an in-depth study of the issues and research, I have found that the content of the spiritual dimension is missing from the curricula of social work programmes, despite the commitment to a holistic view. Many foreign studies, which I present in more detail in the theoretical paper, show positive attitudes among social workers and social work students toward integrating spirituality into their practise. Yet, there is a sense of insufficient competence to practically implement their sympathetic position, which some researchers link to the lack of representation of spiritual content in the curriculum of social work degree programmes. The purpose of my study was to examine students' perspectives on the integration of spiritual content into the social work curriculum. The survey is quantitative and was conducted on a sample of 132 students from the Faculty of Social Work at the University of Ljubljana. The information was obtained through an (online) survey. I found that social work students have relatively positive attitudes towards spirituality and the inclusion of spiritual content in the curriculum. Regardless of their religious affiliation, they believe that spirituality is a potential source of strength. Students see the usefulness of certain spiritual content, and 93% support the inclusion of such a subject in the curriculum (especially as an elective). However, students are also aware of the potential risks of integrating spirituality into practise. 90% believe that social workers should be alert to whether the integration of spirituality could be harmful.

Keywords: spirituality, spiritually sensitive social work, holistic approach, curriculum, social work students

PREDGOVOR

S temo duhovnosti sem se začela spoznavati v začetku študija, ko sem se odločila, da se želim osredotočiti na svojo osebno in osebnostno rast. Spoznala sem načine, na katere se lahko razvijam tudi duhovno, teme, ki se povezujejo z duhovnostjo, pa so me že od nekdaj zanimale. Do različnih spoznanj v povezavi s to tematiko sem prišla predvsem preko osebnih izkušenj in s prebiranjem zanimivih knjig pa tudi s pomočjo določenih študijskih vsebin.

Tekom dodiplomskega študija sem začela opaziti, da obstaja veliko strokovne literature in raziskav ne le na temo »dela na sebi« ali »osebne rasti«, temveč tudi duhovnosti v socialnem delu. Raziskave, ki ugotavljajo pomen duhovnosti za socialno delo, so večinoma izvedli v tujini, vendar sem opazila, da obstaja tudi domača literatura, ki se fokusira na to problematiko. Raziskav, ki so jih izvedli v Sloveniji in ki hkrati preučujejo vlogo duhovnosti in njeno morebitno vključevanje v prakso, je zelo malo. Zato sem se odločila to tematiko raziskati in ugotoviti, ali po mnenju študentk in študentov duhovne vsebine sodijo v izobraževanje in s tem posledično v prakso socialnega dela.

Med pisanjem diplomskega dela sem poglobila svoje znanje o duhovnosti in se bolje spoznala. Prišla sem do različnih ugotovitev, ki so ključnega pomena ne le za mojo nadaljnjo študijsko pot, temveč tudi zame osebno. S poglobljanjem v to problematiko sem spoznala prakse in načela, ki bi jih bilo mogoče vključiti v prakso socialnega dela in z njimi razširiti delovno perspektivo. Iz lastnih izkušenj vem, da je duhovnost tista, ki nam lahko pomaga, da bolje spoznamo sebe in življenje, se zavemo vrednosti sedanjega trenutka in ljubezni, ki nas obdaja. Zavedam se pa, da smo ljudje različni in duhovnost ne pomaga vsakomur. Najpomembnejše pri delu z ljudmi se mi zdi prav to, da drugemu znamo priznati njegovo resničnost, sprejeti, da njegovo življenje ni naše in prevzeti odgovornost za svoje.

KAZALO VSEBINE

1	TEORETIČNI UVOD	1
1.1	Duhovnost	1
1.1.1	Razlika med duhovnostjo in religijo	2
1.2	Novodobniška duhovnost	4
1.2.1	Ezoterika in mistika	5
1.3	Duhovne prakse in načela.....	6
1.3.1	Čuječnost	7
1.3.2	Meditacija	8
1.3.3	Molitev	9
1.4	Duhovnost v socialnem delu	9
1.4.1	Duhovno občutljivo in zeleno socialno delo	11
1.4.2	Holistični pristop v socialnem delu	12
1.4.2.1	Biopsihosocialno-spiritualni model	14
1.4.3	Duhovnost kot možen vir moči	14
1.5	Raziskovanje pomena duhovnosti za prakso socialnega dela	15
1.5.1	Izzivi vključevanja duhovnosti v prakso	16
1.6	Raziskovanje pomena duhovnosti za kurikulum socialnega dela	17
1.6.1	Izobraževanje za socialno delo v Sloveniji	19
1.6.2	Kurikulum Fakultete za socialno delo z vidika vključenosti teme duhovnosti ...	19
2	FORMULACIJA PROBLEMA.....	21
2.1	Raziskovalna vprašanja	21
2.2	Hipoteze.....	21
3	METODOLOGIJA	23
3.1	Vrsta raziskave	23
3.2	Spremenljivke.....	23
3.3	Merski instrument.....	25
3.4	Populacija in vzorčenje	26
3.5	Zbiranje podatkov.....	26
3.6	Obdelava in analiza podatkov	26
4	REZULTATI	28
4.1	Splošni podatki o študentkah in študentih.....	28
4.1.1	Letnik študija.....	28
4.1.2	Verska opredelitev.....	29

4.2	Razumevanje in posvečanje duhovnosti	29
4.2.1	Razumevanje pojmov duhovnost in religija	30
4.2.2	Pogostost izvajanja duhovnih praks.....	31
4.3	Stališča študentk in študentov do duhovnosti v socialnem delu	32
4.3.1	Pogostost opazanja literature na temo duhovnosti v SD.....	32
4.3.2	Pomembnost teme duhovnosti v socialnem delu	33
4.3.3	Smiselnost določenih duhovnih načel ali tem za socialno delo	35
4.3.4	Pomembnost ekološkega/zelenega socialnega dela	36
4.3.5	Pogled na morebitna tveganja pri vključevanju duhovnosti	37
4.4	Stališče študentk in študentov do vključevanja duhovnosti v kurikulum	37
4.4.1	Uporabnost določenih vsebin za predmetnik SD.....	38
4.4.2	Stališče študentk in študentov do vključitve predmeta	39
4.4.3	Zadovoljstvo s predmetnikom glede vključenosti duhovnosti.....	40
4.4.4	Občutek kompetentnosti za vključevanje duhovnosti v prakso	40
4.5	Preverjanje hipotez	41
5	RAZPRAVA IN SKLEPI.....	46
6	PREDLOGI.....	50
7	UPORABLJENA LITERATURA	51
8	PRILOGE.....	57
8.1	PRILOGA A: Vprašalnik	57
8.2	PRILOGA B: Tabele s podatki.....	62

KAZALO SLIK

Slika 1.1: Duhovnost, ki vsebuje in hkrati presega religijo	3
Slika 1.2: Holistični model duhovnosti (po Canda in Furman, 2010)	13

KAZALO TABEL

Tabela 3.1: Spremenljivke raziskave	23
Tabela 4.2: Mera strinjanja/nestrinjanja s trditvami o duhovnosti.....	30
Tabela 4.3: Uporabnost določenih vsebin za kurikulum SD	38

KAZALO GRAFOV

Graf 4.1: Porazdelitev študentov glede na letnik študija	28
Graf 4.2: Porazdelitev študentov glede na versko opredelitev.....	29
Graf 4.3: Porazdelitev študentov glede na pogostost izvajanja duhovnih praks.....	32
Graf 4.4: Porazdelitev študentov glede na pogostost opažanja literature	33
Graf 4.5: Porazdelitev študentov glede na to, kako pomembna se jim zdi duhovnost v SD ...	34
Graf 4.6: Porazdelitev študentov glede na to, kako smiselne se jim zdijo določene teme	35
Graf 4.7: Porazdelitev študentov glede na to, kako pomembno se jim zdi zeleno SD	36
Graf 4.8: Porazdelitev študentov glede na to, kako želijo, da bi se predmet izvajal	39
Graf 4.9: Porazdelitev študentov glede na zadovoljstvo s predmetnikom.....	40
Graf 4.10: Porazdelitev študentov glede na občutek kompetentnosti.....	41
Graf 4.11: Razlika v mnenju med vernimi in ostalimi študenti	42
Graf 4.12: Razlika v mnenju med 1. letniki in 4. letniki.....	43
Graf 4.13: Občutek kompetentnosti pri študentih.....	45

1 TEORETIČNI UVOD

Pregled problematike oziroma teoretični uvod začnem z opredelitvijo duhovnosti ter opišem, v čem se razlikuje od religije. Posebno pozornost namenim tudi novodobniški duhovnosti, posebej pa se osredotočim na duhovne prakse in načela, ki se mi zdijo pomembne. V drugem poglavju teoretičnega uvoda predstavim pomen duhovnosti v socialnem delu. Pri tem izpostavim tudi duhovno občutljivo in zeleno socialno delo, ki se povezuje z izbrano tematiko. Temo duhovnosti povežem s holističnim pristopom in perspektivo moči. Osredotočim se še na raziskovanje pomena duhovnosti za prakso in za kurikulum socialnega dela. Teoretični del zaključujem s tretjim poglavjem, ki je namenjeno pregledu poteka izobraževanja za socialno delo v Sloveniji.

1.1 Duhovnost

"Človek je bitje, ki se sprašuje o svojem življenju, svoji usodi in o svoji stvarnosti," pravi Musek (1995, str. 18).

Duhovnost je nekaj, kar ljudje doživljamo in razumemo vsak na svoj način. Prav zato obstaja mnogo definicij, ki želijo razložiti bistvo tega pojma. Klevišar (2010, str. 15) na preprost in razumljiv način opiše duhovnost kot "[..] nekaj, kar je del nas in je prav v vsem, kar počnemo, ali, bolje rečeno, je bistveni del našega bivanja". Avtorica meni, da vedno, ko govorimo o duhovnosti, govorimo tudi o veri, vendar je duhovnost širši pojem od vere. Duhovnost je stvar nas vseh, ne glede na to, ali je kdo veren ali ne, ne glede na to, kakšne vere je. Razumemo jo lahko kot temelj, na katerem šele gradimo svojo religioznost.

Emmons (2003, str. 5) pravi, da duhovnost, definirana v značilni vsakdanji govorici, zajema iskanje smisla, enotnosti, povezanosti, transcendence in najvišjega človekovega potenciala. Edinstvena človeška sposobnost za spreminjanje in preoblikovanje se izraža v naši duhovnosti. V vseh obdobjih naše zgodovine so globoko razmišljujoči ljudje opazali, da v duhovnem pogledu nismo vsi na enaki ravni (Peck, 1995, str. 107).

Ljudje so se v vseh dobah zanimali za pojave, ki ostajajo do danes nepojasneni in skrivnostni. Z njimi so se bolj ukvarjale umetnost, okultne vede, religija, filozofija in teologija, pa tudi znanost in znanstvena psihologija. Človekov duhovni svet je širši in globlji od običajnega in vsakdanjega izkustva (Musek, 1995, str. 16).

Duhovnost je povezana z bistvom razumevanja tega, kdo smo, našega občutka identitete in temeljnih vrednot in prepričanj, zato lahko brez dvoma pričakujemo, da bodo večje skupine

ljudi ali skupnosti želele izraziti in raziskati te vrste problematiko. Mathews (2009, str. 37) govori prav o tem, kako na duhovnost ne smemo vedno gledati kot na nekaj zgolj osebnega, saj po drugi strani pomeni tudi nekaj, kar označuje celotne skupnosti. Prav tako meni, da imajo vse skupnosti izreden pomen za blaginjo posameznika, duhovnost pa predstavlja pomemben del pomoči skupnostim, da te delujejo in se izrazijo. O tem piše tudi Gotterer (2001, str. 188), ko pravi, da je za nekatere ljudi prav duhovnost tista, ki krepi in ohranja njihovo moč, poleg tega pa krepi tudi osebno odgovornost, identiteto, etičnost in grajenje skupnosti.

Nekateri avtorji (Musek, 2008; Emmons, 2003) omenjajo t. i. "duhovno inteligenco" in jo opisujejo kot kompleksni pojmovni konstrukt ter vsestransko uporabo duhovne informacije z namenom, da si olajšamo vsakdanje reševanje problemov in uresničevanje ciljev. Emmons (prav tam, str. 176) opisuje duhovno inteligenco kot mehanizem, s katerim lahko ljudje izboljšajo splošno kvaliteto svojega življenja, je pozitivna; duhovnost sama po sebi pa je lahko tudi negativna, odvisno od tega, kako je izražena v specifičnih kontekstih.

1.1.1 Razlika med duhovnostjo in religijo

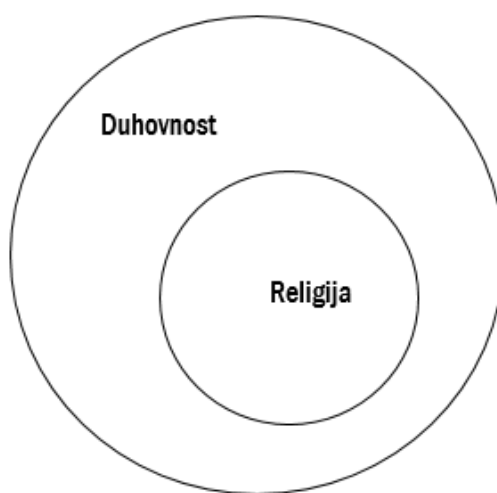
Za razumevanje duhovnosti se je pomembno zavedati, da je ne moremo kar enačiti z religijo. Mnogo avtorjev in avtoric (Mathews, 2009; Zahl, 2006; Holloway in Moss, 2010) namreč opozarja prav na to, da gre pri duhovnosti in religiji za dve različni stvari, ki pa sta med seboj povezani. Religije torej ne moremo enačiti z duhovnostjo. Duhovnost Mathews (prav tam, str. 4) opredeli kot "srce religije" in pravi, da je religija le eden od načinov izražanja duhovnosti.

Canda in Furman (2010, str. 77, glej sliko 1.1 na naslednji strani) na razumljiv način pojasnita razliko med obema pojmom in predstavita duhovnost kot vir religije, pri čemer pa religija ni tista, ki bi omejevala duhovnost. Duhovnost je nekaj, kar lahko vsebuje, a hkrati presega religijo. Duhovnost in religijo torej razumeta kot dve različni stvari, pri čemer menita, da posamezniki in skupine lahko izražajo lastno duhovnost na religiozen ali pa nereligiozen način. Duhovnost avtorja opišeta kot življenjski proces in razvoj, ki se:

- osredotoča na iskanje smisla, življenjskega poslanstva, moralnosti in blaginje
- dogaja v odnosu s sabo, z drugimi ljudmi ali bitji, univerzumom ali osnovno realnostjo, kakor koli je ta razumljena
- usmerja k glavnim prioritetam človeka
- ukvarja s pomenom in razumevanjem transcendence

Na drugi strani pa opišeta še religijo, in sicer kot "institucionalizirano strukturo vrednot, verovanj, simbolov, ravnanj in izkustev, ki vključujejo:

- duhovnost
- skupnost pripadnikov
- prenašanje tradicije
- podporne funkcije skupnosti (organizacijska struktura, finančna pomoč, čustvena podpora), ki so posredno ali neposredno vezane na duhovnost"

Slika 1.1: Duhovnost, ki vsebuje in hkrati presega religijo

Tudi Zahl (2006, str. 130) religijo razume kot organiziran in strukturiran skupek prepričanj in običajev, ki jih ima neka določena skupnost in so povezane z duhovnostjo, pojem duhovnost pa kot nekaj, kar vključuje iskanje pomena, smisla in moralno izpolnjujočih povezav s seboj, drugimi, vesoljem in resnico, lahko se izraža preko verskih oblik, a ni omejena nanje.

Duhovnost je torej širok koncept, ki zajema religijo, ni pa zreduciran nanjo. Toda če dajemo preveč poudarka na iskanje »prave« definicije, je to lahko kontraproduktivno. Obe – religija in duhovnost – lahko razkrijeta tisto, kar je najboljše v človeku. Po drugi strani pa lahko človeška narava postane zlorabljavača, destruktivna ali le vase usmerjena, k čemur pa lahko prav tako prispevata religija in duhovnost. Vse je odvisno od našega pogleda na svet in tega, kakšen vpliv ima naša duhovnost nad tem, kako vidimo sebe in drugega. Ta okvir razumevanja duhovnosti

ne vpliva le na naš osebni življenjski slog, temveč leži tudi v samem jedru vrednot in prakse profesionalnega socialnega dela (Holloway in Moss, 2010, str. 40-44).

1.2 Novodobniška duhovnost

Novodobniško (iz ang. *new age*) duhovnost lahko opišemo kot sodoben religiozen pojav, v katerega se steka razvejana delta različnih duhovnih tokov. Čeprav se močno razlikuje od tradicionalnih definicij religij, pa novodobno duhovnost vendarle lahko obravnavamo kot nekakšno sodobno obliko religije, ki dopušča (ali celo spodbuja k temu), da se skupna verovanja in prakse izražajo na individualiziran, privatiziran način (Ban, 2008, str. 16).

Središče novodobniške duhovnosti je postal posameznik, ki samostojno izbira svoja verovanja in se pri tem ne zanaša na zunanje religijske avtoritete, temveč na lastno, notranje, živo osebno duhovno izkustvo. Zaradi takšne, izrazito individualizirane narave novodobniška duhovnost nikoli ni oblikovala enotnih nauk, dogem, povezovalnih institucij ali občestva vernikov, ampak se je razpršila na tisoče majhnih gibanj (Ban, 2014, str. 73-74).

V tem poglavju namenjam posebno pozornost novodobniški duhovnosti predvsem zato, ker ima po mnenju Potrate (2001, str. 172) "[...] močan psihoterapevtski značaj, ki se pa kaže v več kot le eni potezi". Opažam, da se nekatera načela in prakse, ki jim sledi novodobniška duhovnost, upoštevajo tudi v socialnem delu, na primer: prevzemanje odgovornosti za svoje življenje, holistični oziroma celostni pogled na človeka in gojenje čuječnosti. Vse našteje teme bom posebej obravnavala v nadaljevanju, ko bom podrobneje opisala njihovo povezavo s prakso socialnega dela.

Črnič (2012, str. 51) pravi, da je novodobniško razumevanje posameznika in celotnega univerzuma holistično - vse je torej povezano z vsem. V povezavi s tem lahko omenim zeleno socialno delo, ki ga Zaviršek in Bezjak (2021, str. 123) opredelita kot smer socialnega dela, ki izhaja iz ugotovitve, da človeka ni mogoče ločiti od okolja, v katerem živi, in da potrebujemo holistično razumevanje obojega, vedenja človeka in struktur.

Črnič (prav tam, str. 51) nadaljuje s povezovanjem novodobniškega razumevanja s holizmom, ko pravi, da novodobniško gibanje temelji na spremembi paradigme in da naj bi glavni vzrok te spremembe bili globalni ekološki problemi, ki opozarjajo na medsebojno povezanost in soodvisnost vsega živega in neživega. Opozori na razvoj nove, holistične, ekološke ali sistemske paradigme. Premiku k holistični znanosti naj bi sledil tudi premik v človekovem duhovnem doživljanju sveta kot kolektivna sprememba zavesti.

Najbolj značilne poteze novodobniške duhovnosti izhajajo iz ezoteričnega pogleda na svet in zagovarjajo tosvetnost, holizem v povezavi z alternativno medicino, evolucionizem v povezavi s progresivnim duhovnim razvojem, psihologizacijo religije in pričakovanjem nove dobe (Bertoncel, 2003, str. 22-26).

Ornstein (1986, str. 281-283) je opazil razvoj nove sinteze znotraj sodobne psihologije, ki združuje zanimanja ezoteričnih tradicij z raziskovalnimi metodami in tehnologijo moderne znanosti. Tehnike ezoteričnih tradicij so pogosto videne kot vključevanje eksotičnih in misterioznih usposabljanj, kot je na primer uporaba posebnih »magičnih besed« pri meditaciji. Tehnike meditacije, vaje odvajanja (dishabitacije) in druge posebne vaje imajo namen povzročiti premik od vsakdanje, analitične zavesti k »holistični«.

1.2.1 Ezoterika in mistika

Smisel skrivnih znanj in ezoteričnih vednosti je ohranjanje temeljne človeške modrosti, ki ne more biti v celoti in za vselej zabeležena z besedami, zato se ta znanja pogosto posredujejo s simboli, prispodobami, ki izražajo temeljne ideje in odnose stvarnosti. Človek, oborožen s svojim razumom, bo vedno in v vseh časih iskal odgovore na globlja vprašanja tudi s pomočjo intuicije in njenega »orodja«. Končni smisel skrivnega znanja ni le v tem, da nam omogoča globlja spoznanja, ampak predvsem v tem, da nam olajša razumevanje samega sebe in tako omogoča osebno(stno) in duhovno rast (Musek, 1995, str. 80-81).

Z ezoteričnim danes označujemo znanje, ki ima značaj notranjega védenja ali modrosti, za katero je potrebno predvsem duhovno srce in ne formalna izobrazba ali socialni položaj. Zelo blizu je sodobnemu pojmu *new age*, čeprav ga v celoti ne pokriva (Ravnjak, 2005, str. 59).

Žvab (2016, str. 200) pravi, da je temu izrazu zelo podoben pojem »notranja skrivnost religij«. Pojem "ezoterika" ni razumljen kot tip religije, pač pa kot krovni izraz za določene specifične tokove v zahodni kulturi, ki so si podobni in zgodovinsko povezani. Zaradi tega se pogosto uporablja izraz zahodna ezoterika.

Razliko med ezoteriko in mistiko opisuje Ban (2008, str. 79), ko pravi, da je ezoterika zaznamovala novodobniške ideje, mistika pa je zaznamovala predvsem izkustva oziroma izkustveno, doživljajsko in emocionalno razsežnost novodobniške religije.

Mistična izkušnja za avtorja Ciglencečki in Škodlar (2013, str. 188) pomeni celovito transformacijo človeka, ki radikalno spremeni njegov pogled na samega sebe, okoliški svet in vesolje kot celoto.

Jäger (2005, str.) v povezavi s tem loči personalno in transpersonalno zavestno raven. Personalni zavestni ravni pripada zavest našega jaza in predstavlja našo vsakdanjo zavest z jasno racionalnostjo in logiko, je raven znanosti in pojmovnega spoznavanja sveta. Na transpersonalni ravni pa človek prestopi mejo svoje zavesti jaza. Mistična raven zavesti je nadosebna. Mistika ni stvar vere, marveč izkustva.

Mistiko lahko opišemo kot širok pojem, ki se uporablja za poimenovanja filozofskih, teoloških, psiholoških, medicinskih, zgodovinskih in drugih pojavov ter najrazličnejših nazorov. Mistična izkustva veljajo za ena od najbolj kompleksnih in najbolj intenzivnih človekovih izkustev, saj je vanje vključena celota človeških zaznav, kot so čustva, razum in senzorična občutenja. Najbolj značilno je izkustvo enosti, pri čemer posameznik doživi ves kozmos in sebe kot povezano celoto. Tudi sanje so lahko mistično izkustvo. Obstajajo izkustva, v katerih oseba dosega stik s transcendentnimi entitetami, kot vrsto izkustva pa lahko dodamo tudi izkustvo spremenjene zavesti, katerega je mogoče doseči skozi trans (Ban, 2008, str. 120-123).

Trans ali stanje spremenjene zavesti omenjata Možina in Cvetko (2012, str. 110- 117), ko pravita, da naša sposobnost žive notranje predstave in njeno spreminjanje v transu omogoča neverjetne stvari. Opozarjata na to, da se nam s pomočjo hipnoze, ki je več kot samo tehnika, razkrije kompleksnost medčloveške komunikacije, saj lahko z njo postanemo bolj občutljivi za nezavedno. Ljudje med seboj ne moremo komunicirati, ne da bi drug drugega uvajali v trans.

1.3 Duhovne prakse in načela

Pogledi iz psihologije, filozofije in sociologije, morda bolj opisni glede jezika in doživetij, opišejo duhovnost kot različne pojme s povezanimi temami. Te teme vključujejo: intuicijo, povezanost, kolektivno nezavedno, avtentičnost, ljubezen do sebe, samo-transcendenco in "višji jaz" (Damianakis, 2001, v Rice, 2002).

Druge teme ali praktična načela, ki izvirajo iz duhovnosti, našteva Seinfeld (2012, str. 243), in sicer gre za teme, ki se ponavljajo, vključujejo pa: čuječnost, hvaležnost, odpuščanje, sprejemanje, odrešenje in opuščanje ega.

Tudi Musek (2008) govori o temeljnih sestavinah duhovnosti, ki so: občutje smiselnosti, harmonije s svetom in drugimi, vere v višje bitje ali višji princip obstoječega, občutje osebostne rasti in sprejemanje ter odpuščanje.

Obstaja pojmovna razlika med duhovnostjo in duhovno prakso. Pri tem se sklicujem na Wuthnowa (2003, str. 306), ki trdi, da se duhovna praksa navezuje na aktivnosti, s katerimi

posamezniki postanejo bolj pozorni na lastno duhovnost ter rastejo in obogatijo svoje duhovno življenje. Medtem ko duhovnost nakazuje na transcendentno stanje ali neopisljiv vidik resničnosti, duhovna praksa pomeni bolj aktivno oziroma namensko obliko vedenja. Na primer, ljudje pogosto vidijo molitev ali branje verskih knjig kot duhovno prakso, medtem ko drugi temu prištevajo še meditacijo, petje ali sodelovanje v skupinskih ritualih.

Avtorica Ulluwishewa (2014, str. 15) pravi, da se pojem duhovnosti nanaša na ultimativno resničnost, ki presega materialni svet. To realnost predstavlja duh, ki ga ne moremo neposredno izkusiti z našimi fizičnimi čutili, lahko pa ga doživimo preko nekaterih duhovnih praks (npr. meditacije, molitve, kontemplacije, branja duhovne literature, petja, humanitarnosti in radodarnosti ter nesebičnega služenja drugim). Takšne prakse naj bi omogočile posamezniku, da izkusi duhovno resničnost in razišče bistvo bivanja ter najgloblji pomen svojega življenja.

V nadaljevanju podrobneje predstavim duhovne prakse, ki so v zadnjih letih ne le dosegle neko stopnjo popularnosti, temveč tudi »dokazale« svoje pozitivne učinke in izboljšale kvaliteto življenja ljudi. Duhovne prakse so v zadnjih nekaj desetletjih stopile v prostor podpore in pomoči, svetovanja in (psiho)terapije, prav tako pa se te teme pojavljajo v socialnem delu.

1.3.1 Čuječnost

Veliko zanimanje za čuječnost je sestavni del sedanjega duha časa, ki nenehno išče predvsem enostavne in učinkovite metode za premagovanje tesnobe, stresa, nezbranosti in drugih tegob, ki bremenijo ljudi (Ule, 2015, str. 171). Različni avtorji razumejo čuječnost na svoj način, nekateri le kot metodo ali tehniko, drugi bolj kot stanje duha (Hribar, 2018, 44).

Čuječnost lahko opišemo kot stanje, v katerem je posameznik pozoren na lastno doživljanje v sedanjem trenutku. Blustein (2015, str. 42) pravi, da gre za sprejemajočo in neobsojajočo držo in zavedanje tega, kar se dogaja "zdaj", v določenem trenutku v času. Ko prakticiramo čuječnost, pozornost usmerimo na sedanjost, ne da jo poskušamo spremeniti, in aktivno opazujemo lastne misli, počutje in občutke.

V svetovanju lahko praksa čuječnosti posamezniku pomaga pri tem, da se nauči opazovati ter opisovati svoje občutke in odzive. Sposobnost opazovanja, zavedanja in "poslušanja" lastnih čustev, tudi tistih bolečih, in njihovo sprejemanje, poveča uporabnikove zmožnosti za razvijanje psiholoških virov, ki okrepijo samonadzor nad lastnimi čustvi na blagodejen način (Linehan, 1993; Martin, 1997; v Lee, Ng, Leung in Chan, 2009, str. 103).

Dodati velja tudi to, da praksa čuječnosti ni zgolj v domeni uporabnika, ampak je priporočljivo, da jo redno prakticira tudi svetovalec. Empirični podatki namreč kažejo na boljše rezultate pri delu pomagajočih, ki tudi sami izvajajo prakse čuječnosti. Čuječnost svetovalca v odnosu pomoči pomeni več svetovalčeve zmožnosti za biti tu in sedaj s sogovornikom, bolj kakovostno zavedanje kakor tudi več iskrene radovednosti in sprejemanja sogovornika (Arzenšek, 2015, str. 91).

Čačinovič Vogrinčič (2003, str. 200) piše o pomembnosti sedanjega trenutka, ko pravi, da je "pomembna sedanjost »tukaj in zdaj«, v njej se soustvarjajo zgodbe za prihodnost, odkrivajo in poimenujejo se možne spremembe".

1.3.2 Meditacija

Kako se meditacija povezuje z duhovnostjo, v svojem delu (*Spirituality in Social Work Practice*) ilustrira Bullis (1996, str. 3), ko opisuje dve stanji: alfa in beta stanje, pri čemer je alfa globlja raven zavesti in je zato povezana z meditacijo, molitvijo in sanjami. Alfa stanje, ki je torej povezano tudi z meditacijo, je za avtorja ključ do duhovne zavesti.

Meditacijo lahko opredelimo kot tehniko, ki nam pomaga zbuditi naše prikritе umske sposobnosti in jih čim bolj osredotočiti. Z meditacijo urimo um (predvsem pozornost in voljo), tako da se lahko oddaljimo od površinske ravni zavesti in se spustimo globoko vanjo (Easwaran, 1999, str. 9). »Osnovno zgradbo meditacije naj sestavljajo osredotočanje, uglasitev, pregledovanje, razširjanje, zavedanje in služenje,« predlaga Bloom (1991, str. 16).

Coholic (2007, str. 121) pravi, da lahko izvajanje meditacije pred vključevanjem izkustvenih vaj in ostalim psihoterapevtskim delom pomaga umiriti um in odpreti možnost za močnejšo povezavo z lastnimi občutki in/ali podzavestjo. Samozavedanje in vpogled vase sta mogoča, ko smo zmožni biti pozorni na svoje skrbi, strahove in ostale občutke, ki se pogosto skrivajo v naše nezavednem. Nekateri ljudje občutijo meditacijo kot precej duhovno, saj si pri njej vzamejo čas, da se povežejo s svojim "višjim jazom", drugi pa jo vidijo kot priložnost, da začutijo svojo energijo.

Če meditacijo navežem na novodobniško duhovnost, v povezavi z njo Potrata (2001, str. 176) ugotavlja, da novodobniki pogosto redefinirajo neko že obstoječo aktivnost v skladu s svojimi prepričanji in obiskujejo različne aktivnosti, med katerimi je meditacija. Pravi, da je to sestavina "dela na sebi" in odraža skrb za osebni in duhovni razvoj. Meditiranje ima pozitiven učinek na

vse ravni obstoja - fizično, mentalno, emocionalno in duhovno, človeka pa poveže z njegovimi notranjimi močmi vitalnosti, jasnosti in ljubezni (Novak, 1993, str. 11).

1.3.3 Molitev

Molitev se tako kot meditacija osredotoča na notranje doživljanje in je povezana z osebnim in duhovnim razvojem posameznika. Safara in Bhatia (2009, str. 67-68) navajata, da lahko molitev zmanjša občutke anksioznosti in stresa, spodbuja pozitiven pogled na življenje in daje posamezniku močnejšo voljo. Molitev lahko premakne posameznika v meditativni prostor.

Luhrmann (2013, str. 4-5) trdi, da ima molitev dva namena. Prvi namen je teološki in se fokusira na nadnaravno učinkovitost molitve, pri čemer ta spremeni način, kako posameznik uporablja svoj um; drugi namen je osrednji (angl. *central*) ali neteološki, pri katerem molitev pomeni ohranjanje pozornosti na notranja doživetja - misli, podobe, telo - in njihovo obravnavanje kot nečesa pomembnega, ne pa kot moteče dejavnike, ki nas ovirajo v vsakdanjem življenju. Pri obeh pa se zgodi premik pozornosti proti notranjemu. Ta zmožnost premika pozornosti stran od "vsakodnevnega", ki jo ima molitev, je osnovna tudi za trans in hipnozo.

1.4 Duhovnost v socialnem delu

Akademski interes za duhovnost se je razvil predvsem zaradi njene rastoče popularnosti v zadnjih desetletjih v širšem kontekstu. Duhovnost za razliko od religije ni tako omejujoča, bolj kot pravila ali doktrino, poudarja izkušnjo (Wuthnow, 2003, str. 306). Lahko bi rekli, da je duhovnost v sedanjosti postala trend, k čemur so pomembno prispevali mediji. Duhovnost je vzajemno soodvisna s kulturnim, družbenim in političnim razvojem.

Če se osredotočimo na socialno delo, danes lahko zasledimo veliko število razprav na temo duhovnosti, saj je v zadnjih dveh desetletjih (Seinfeld, 2012, str. 241) naraslo zanimanje z vlogo, ki jo (lahko) ima v kontekstu podpore in pomoči. Vse več je literature, raziskav in prakse, ki se povezuje s to tematiko. Stroka socialnega dela se je razvila iz religijsko-filantropskih izvorov, nato pa se od teh izvorov ločila, da bi postala znanstvena disciplina. Tudi Crisp (2017, str. 3) pravi, da smo zadnji dve desetletji priča vedno večji zainteresiranosti za pomen religije in duhovnosti v praksi socialnega dela. Danes prevladuje razumevanje ne le, da lahko ima duhovnost določeno vlogo v socialnem delu, temveč tudi pomembnosti njenega vključevanja v prakso z namenom sodelovanja s »celim« posameznikom.

McKernan (2007, str. 94) trdi, da lahko razumevanja o kozmosu in »celjenju« (angl. *healing*) močno obogatijo prakso socialnega dela. V zadnjih letih si je mnogo avtorjev in strokovnjakov,

ki se ukvarja s temo »celjenja«, prizadevalo ustvariti kredibilno povezavo med duhovnimi doživetji in empiričnim raziskovanjem.

Socialno delo izhaja iz dveh osrednjih načel: začni delo tam, kjer je uporabnik in spoznaj samega sebe. Obe sta relevantni v povezavi z religijo in duhovnostjo. V praksi socialnega dela je vprašanje religije in duhovnosti pomembno tako s filozofskega, teoretskega in empiričnega vidika, kot tudi za integracijo vseh treh pogledov (Zahl, 2006, str. 127-128). Duhovnost in socialno delo si načeloma delita podobne cilje, saj oba spodbujata osebno rast in dobrobit skupnosti (Rice, 2002, str. 309).

O skupnih ciljih socialnega dela in duhovnosti pišeta Holloway in Moss (2010, str. 43), ko najprej osvetlita načine, na katere je socialno delo ujet v širše, silovitejše »bitke« na individualnih, kulturnih, socialnih in organizacijskih ravneh. Pravita, da je socialno delo predano antidiskriminacijski praksi in se bori za bolj sočutno družbo, z ljudmi ali pa za ljudi, ki so marginalizirani. Ne glede na to, ali takšne pristope napaja sekularna ali pa religiozna duhovnost, je učinek enak: ljudje si s sodelovanjem v različnih organizacijah in preko politike prizadevajo doseči boljšo, bolj pravično družbo, kjer so diskriminacija, zatiranje in korporativne zlorabe izkoreninjene.

Gotterer (2011, str. 188) duhovnost opiše kot nekaj, kar je paralelno spektru socialnega dela, od personalnega do političnega, z začetkom pri individualnem navdihu in širjenju navzven, k vključevanju in socialni akciji. Potencial same duhovnosti, tako pri uporabniku kot pa tudi pri socialnem delavcu, naj bi bil izjemen.

Socialno delo ima svoje individualne in skupnostne vidike. Vsaka socialna delavka ali delavec ima odgovornost, da razvije svoj osebni profesionalni slog in pristop dela, s katerim okrepi osebno prakso. Socialno delo ne sprejema ali zagovarja enega samega pogleda na svet. Ne glede na to, kakšen je posameznikov način osmišljanja življenja, ta postane izhodišče za sodelovanje v socialnem delu (Holloway in Moss, 2010, str. 146). Pomembno je torej, da uporabniku priznamo njegovo lastno resničnost in si prizadevamo stopiti v njegov svet, ga raziskovati skupaj z njim.

Večina tistih, ki iščejo pomoč za svoje telesne, emocionalne ali medosebne težave, doživlja tudi neke vrste duhovno stisko (Walsh, 1999, str. 13). Prav zato moramo kot pomagajoči biti pozorni na duhovna prepričanja in prakse naših uporabnikov, če jih želimo razumeti in prispevati k njihovem okrevanju in osebni rasti. S tem ko raziskujemo tudi življenjski svet uporabnika, ga lahko uporabimo kot vir moči pri ustvarjanju dogovorjenih rešitev. Skozi perspektivo moči

odkrivamo, dodajamo in krepimo vire v uporabnikovem svetu (Šugman Bohinc, Rapoša Tajnšek in Škerjanc, 2007, str. 13).

Ni dovolj, da smo pozorni le na duhovna prepričanja naših uporabnikov, kot pomagajoči moramo biti pozorni tudi na svoja duhovna prepričanja in verovanja, ki lahko vplivajo na naše delo. Na to opozarjajo prej omenjeni avtorji (Holloway in Moss, 2010; Walsh, 1999), ko pravijo, da to, kako vidimo svet kot posamezniki in kako kot socialni delavci ali strokovnjaki, močno vpliva na našo prakso. Naša verska prepričanja in prakse pa tudi družinske tradicije delujejo na raznolike načine, namerno ali pa nevede. Če ohranjamo tog pogled na duhovnost kot na omejeno in formalno, institucionalizirano religijo, je mogoče, da ne bomo dovolj cenili vseh ostalih možnosti duhovnega izkustva.

1.4.1 Duhovno občutljivo in zeleno socialno delo

Duhovno občutljivo socialno delo upošteva dejstvo, da mnogo ljudi verjame in tudi izkusi odnos s "svetim", nadnaravnim ali transcendentnim aspektom realnosti. Ko so takšna prepričanja in izkustva uporabniku pomembna, socialni delavci, ki upoštevajo duhovno dimenzijo, skupaj z njim raziščejo, kako njegovi odnosi z duhovnostjo lahko vplivajo na njegovo razumevanje dobrobiti in razvoj izpopolnjujočih odnosov. Socialni delavec je tisti, ki pomaga uporabniku krepiti njegove zmožnosti, da naredi spremembo in osebno raste, tudi preko življenjskih kriz in izkušnje duhovne transformacije (Canda in Furman, 2010, str. 54-55).

Pulla (2014, str. 190) opisuje duhovno občutljivo socialno delo kot tisto, ki naj bi zagotovilo načine, s katerimi imata socialna delavka/delavec in uporabnik priložnost raziskovati smisel, življenjski namen in povezanost, ko se premikata proti svojim ciljem in krepi vire moči.

Socialna delavka oziroma delavec, ki upošteva duhovno občutljivost, med drugim upošteva tudi materialne, biološke, psihološke, odnosne in duhovne potrebe posameznika in s svojimi vrednotami, znanjem in spretnosti pomaga ljudem, da dosežejo svoje cilje. Socialna delavka/delavec podpira uporabnika, da uporabi svoje osebne vire moči in vire v okolju na družbeno in ekološko odgovoren način. Aktivnosti za družbene spremembe, ki jih izvaja duhovno občutljivo socialno delo, nagovarjajo predvsem posameznike in skupine, katerih duhovna prepričanja jih motivirajo, da ostajajo pri ravnanjih, ki so lahko škodljiva ali boleča za druge. Socialni delavci, ki upoštevajo duhovno občutljivost, se nadalje zavedajo, da sta socialna pravičnost in blaginja močno povezani z naravo in celotno planetarno ekologijo (Canda in Furman, prav tam, str. 53).

Mnogi avtorji (Gray in Coates, 2013; Ferreira, 2010) govorijo o »eko-duhovni« perspektivi, iz katere vidimo posameznikovo identiteto in njegovo dobrobit kot odvisni od dobrobiti celotnega planeta in življenja na njem. Ferreira (prav tam, str. 14-15) posebej poudari eko-duhovno socialno delo, pri katerem stroka »pristopi« k posamezniku v celoti iz holistične perspektive. Opisana nova paradigma predpostavlja, da se bo socialno delo osredotočilo na oboje – ekološko in duhovno dimenzijo. Poglobljeno ekološko socialno delo torej pomaga socialnemu delavcu vzpostaviti povezavo med posameznikom in njegovim okoljem, predvsem pa se zaveda kompleksnega odnosa med duhovnostjo in ekologijo.

V ekološko ali zeleno socialno delo se poglobi tudi Dominelli (2012, str. 194) in ga opisuje kot socialno delo, ki je podkrepljeno z moralnim in etičnim pristopom. Ta pristop je zakoreninjen v duhovni predstavi o tem, da obstaja odnos med ljudmi in vso drugo živo naravo. V povezavi s tem avtorica omenja holistični pristop v socialnodelovni praksi, ki priznava soodvisnost in povezanost med ljudmi in vso naravo oziroma ekologijo.

1.4.2 Holistični pristop v socialnem delu

Duhovnost in socialno delo izhajata iz iste perspektive, saj se oba zavedata pomembnosti sodelovanja z uporabnikom na celosten (holističen) način. Holistični model je tisti, ki se osredotoči na osebo v celoti - na telo, um in duha (Canda et al., 1999, v Rice, 2002). Socialno delo torej upošteva "celega" posameznika in je pri tem pozorno na okolje, v katerem ta posameznik živi. Canda in Furman (2010, str. 87) pravita, da je tako opredeljeno socialno delo pozorno tako na biološki in psihološki kot tudi na sociološki aspekt človeka in družbe.

S pomočjo diagrama (Holistični model duhovnosti, slika 1.2) upodobita duhovnost v povezavi z biopsihosocialnim modelom ter pri razlagi uporabita tri prispodobе: duhovnost kot celota povezana z "Vsem", duhovnost kot središče posameznika in duhovnost kot duhovni aspekt.

Slika 1.2: Holistični model duhovnosti (po Canda in Furman, 2010)

Suppes in Wells (2008, str. 180) menita, da se socialne delavke/delavci nagibajo k uporabi holističnega pristopa, saj naj bi z njim lažje identificirali posameznikove vire moči in njegovo podporno mrežo. Duhovna prepričanja so lahko torej še en vir podpore v posameznikovem življenju.

Po mnenju Lee, Ng, Leung in Chan (2009, str. 43) je predvsem integrativno socialno delo tisto, ki prepozna soodvisnost, vzajemnost, komplementarnost in medsebojno povezanost pojavov ter zato spodbuja uporabo holistične perspektive. Sledi ideji, da nič ne more obstajati le kot ena samostojna entiteta, ki ni povezana z ničemer drugim. Posameznikovo vedenje, misli, čustva, občutki, vrednote, moralnost, intuicija, duhovnost, telo in funkcije so medsebojno odvisni in povezani, ne pa posamična ali ločena področja človekovega izkustva. Podobno temu so tudi posameznik, njegova družina, skupnost, okolje in vesolje medsebojno povezani in vplivajo drug na drugega.

Canda in Furman (2010, 226) opozarjata na to, da bi biti bolj pozornost na neobičajne, spontane in ne tako racionalne načine ali stanja zavedanja. Govorita o intuitivnem razumevanju uporabnika in njegove situacije. Intuicija se v tem kontekstu nanaša na holistično védenje. Da lahko to dosežemo, moramo vstopiti v uporabnikov svet, poslušati njegove osebne zgodbe in

pristopiti k razumevanju njegovih čustev z empatijo. Musek (1995, str. 80) omenja prav intuicijo, ko pravi, da bo "človek, oborožen s svojim razumom, vedno in v vseh časih iskal odgovore na globlja vprašanja tudi s pomočjo intuicije in njenega »orodja«, simbolov in njihovih arhetipskih pomenov".

O intuitivni obliki znanja govori tudi Bloom (1991, str. 17), ki zanjo trdi, da je zelo pogosta v našem vsakdanjem življenju. Kot primer izpostavi osebo, ki meditira, saj bi ta naj bila v stanju mirne intuitivnosti. Trdi, da je uspešna meditacija od začetka do konca intuitivni ples - spoznanja in prebliski pronicajo v zavest.

1.4.2.1 Biopsihosocialno-spiritualni model

Poskusi pojmovanja duhovnosti v kontekstu socialnega dela so se predvsem fokusirali na uveljavitev skupnih, vendar tudi različnih definicij in razumevanj duhovnosti in religije. V tem okviru poskusi identificiranja pomena duhovnosti vključujejo duhovnost kot bistvo človeške narave in duhovnost kot eno od dimenzij. Biopsihosocialno-spiritualni model opisuje popolno razumevanje uporabnikovega sveta, kar je značilno za holistični pristop v praksi (Siporin, 1985; Carroll, 1998, v Rice, 2002). Mnogi avtorji (npr. Saad, Medeiros in Mosini, 2017) opazajo, da vedno več raziskovalcev zagovarja biopsihosocialni model v tem smislu, da se vanj vključi tudi duhovna dimenzija.

Gale (2019) govori o "biopsihosocialno-spiritualni oceni", ki jo opiše kot holistični pristop k razumevanju uporabnikovih doživetij, vključujoč njegovo fizično in psihično zdravje. Ocena, o kateri govori, vključuje štiri glavna področja: biološko, psihološko, sociološko in duhovno (spiritualno).

Socialno delo lahko po mnenju Sullivana (2008, str. 37) prispeva k duhovnosti že s tem, da poveča ozaveščenost glede vpliva, ki ga lahko ima duhovnost na uporabnikovo življenje. Upoštevanje tega izhaja iz holističnega vidika in stroka socialnega dela bi morala bolje upoštevati biopsihosocialno-spiritualni model in duhovni pristop, saj šele s tem lahko razumemo, kdo posameznik v celoti je.

1.4.3 Duhovnost kot možen vir moči

Socialno delo se zmeraj osredotoča na uporabnikove vire moči. Dragoš (2008, str. 22) pravi, da so za socialno delo pomembnejši personalni viri moči, kamor spadajo znanje (v širšem smislu tega pojma, ki vključuje tudi veščine, spretnosti in izkušnje, poklicne ali nepoklicne), osebnostne lastnosti (kot so ugled, dosežen z minulim delom, komunikacijske sposobnosti, talenti, karizma, tudi videz) in socialna omrežja posameznika.

Saleebey (2009, str. 1) trdi, da je posebnost izhajanja iz perspektive moči to, da se osredotočamo na možnosti, ki obstajajo, kot pa izključno na probleme. Uporabniku pomagamo, da okrepi svoje interese, sposobnosti, motivacije, vire in emocije v procesu doseganja svojih ciljev in sanj, hkrati pa mu pomagamo najti pot do teh ciljev.

Za nekatere ljudi je prav duhovnost tista, ki krepi in ohranja njihovo moč. Daje nam čustveno uteho, navdih, vodenje in varnost. Krepi tudi osebno odgovornost, identiteto, etičnost in grajenje skupnosti (Gotterer, 2011, str. 188). Če je duhovnost torej lahko potencialni vir moči, jo je potrebno skupaj z uporabnikom raziskati. Zahl (2006, str. 128) opozarja na to, da lahko imata religija in duhovnost za nekatere uporabnike posebno težo in brez raziskovanja, ki izhaja iz uporabnika samega, ne bomo vedeli, kakšno težo imata.

De Vries in Bouwkamp (2002) naštevata različna življenjska področja, kjer se lahko srečamo s problemi in težavami. Ta življenjska področja so: somatično, psihično, socialno, materialno in družbeno področje. Pravita, da je možna tudi bolj podrobna razdelitev, v kateri ima okolje kot nečloveški fizični svet svoje mesto ter kultura in religija svojega.

Košir (2020, str. 923) meni, da bolj kot je situacija stresna, večja je verjetnost, da se bodo aktivirala posameznikova vprašanja in pričakovanja, ki se navezujejo na duhovnost. Duhovnost je pomembna sestavina v življenjskih situacijah posameznikov, še posebno tistih, ki v težkih in stresnih trenutkih v njej prepoznajo vir moči in pomoči. Prek duhovnosti lahko težkim situacijam pripišemo nov pomen in smisel, prav tako pa nam je v pomoč, ko se borimo z občutki osamljenosti in nemoči.

Duhovnost kot vir moči izpostavi tudi Saleebey (prav tam, str. 100), ko našteva primere moči v življenju posameznika. Pravi, da je duhovnost za mnogo posameznikov in skupin »ograda«, ki jih ščiti pred življenjskimi obremenitvami in pritiski, običajnimi ali neobičajnimi. Pomeni tudi odkrivanje ali ustvarjanje pomena med soočanjem z včasih nepojmljivimi dogodki v vsakodnevnem življenju.

1.5 Raziskovanje pomena duhovnosti za prakso socialnega dela

O pomenu duhovnosti v socialnem delu in njenem vključevanju v prakso mnogo avtorjev (Wiedmeyer, 2013; Sheridan in Amato-von Hemert, 1999; Zahl, 2006) ugotavlja, da imajo socialne delavke in socialni delavci v večini pozitivno stališče do duhovnosti in jo razumejo kot bistven del človeškega obstoja. Ena od raziskav (Wiedmeyer, 2013), ki je proučevala perspektivo pomagajočih glede vloge duhovnosti v praksi socialnega dela, je pokazala, da je

večina mnenja, da ima duhovnost pomembno vlogo v svetovanju. Podtéma, ki se je razvila in se dotika vloge duhovnosti v kontekstu terapije, je bila razpoznana kot »podpora«.

Tudi avtorici Kvarfordt in Herba (2017) sta s svojo raziskavo v Kanadi preučevali stališča socialnih delavcev, ki delajo z mladostniki. Vzorec raziskave je sestavljalo 307 socialnih delavcev in delavk. Stališča, ki sta jih raziskali avtorici, se navezujejo na vlogo religije in duhovnosti, ugotovili pa sta, da imajo respondenti na splošno pozitivno stališče do vključevanja duhovnosti v prakso socialnega dela. Približno 65% vseh vprašanih tudi razume svojo socialnodelovno prakso kot del osebne duhovne poti. Avtorici (prav tam, str. 163) hkrati opozarjata na to, da ne glede na pozitivna stališča do duhovnosti del ugotovitev kaže na potencialno negativni ali pa celo škodljivi vidik duhovnosti ali religije pri delu z mladimi.

Še ena od raziskav, ki jo želim izpostaviti, je raziskava, ki jo je izvedla Pandya (2018), saj se je pri raziskovanju osredotočila na študente in študentke socialnega dela, ki prihajajo iz različnih delov sveta. S preučevanjem njihovih pogledov na duhovnost in socialno delo je ugotovila, da študenti razumejo prakso socialnega dela kot obliko intervencije, duhovnost in duhovne tehnike kot čuječnost in duhovno občutljive intervencije kot ključne za terensko delo. Študenti in študentke vidijo duhovno-občutljivo prakso kot najbolj primerno za delo na mikro ravni (delo s posameznikom in družino). Avtorica govori o epistemološki ali teoretični širitvi, ki jo študenti in študentke razumejo kot vključitev duhovnih načel v prakso.

1.5.1 Izzivi vključevanja duhovnosti v prakso

Preko pregleda raznih raziskav, predvsem iz tujine, opažam, da te poudarjajo pozitivno stališče do vključevanja duhovnosti v izobraževanje, vendar obstajajo ob tem izzivi, s katerimi se lahko srečamo. V nadaljevanju povzamem ugotovitve različnih avtorjev glede izzivov, do katerih pride, ko se pojavi ideja o vključevanju duhovnosti v prakso socialnega dela.

Mnogo avtorjev torej ugotavlja, da imajo socialni delavci in socialne delavke pozitivno stališče do vključevanja duhovnosti v prakso, ko pa pride do sprejemanja dogovora o tem, kako naj bi se praksa izvajala takšna praksa, ko se vanjo integrira duhovnost, se še vedno kaže določena vrzel oziroma neskladje. V povezavi s tem so Sheridan, Wilmer in Atcheson (2013) prišli do ugotovitve, da sta temi religije in duhovnosti relevantni za socialno delo, nimamo pa še jasnega konsenza glede tega, kako bi lahko te vsebine vključili v prakso.

Phillips (2014, str. 71) ugotavlja, da so socialne delavke in socialni delavci na splošno dovzetni za idejo duhovne prakse, vendar imajo vtis, da so neustrezno "opremljeni" za prepoznavanje in vključevanje duhovnega elementa v svojo delovno prakso.

Podobno ugotavljata tudi Sheridan in Amato-von Hemert (1999), ki sta v svoji raziskavi pridobila perspektivo študentov dveh šol za socialno delo, pri čemer sta proučevala njihove poglede in izkušnje z duhovnostjo v izobraževanju in praksi. Rezultati so pokazali njihovo pozitivno stališče glede vloge duhovnosti in religije v praksi ter relativno visoko podporo uporabi duhovno usmerjenega ravnanja v sodelovanju s klienti. Je pa večina od njih poročala o tem, da so se v svojih izobraževalnih programih le malo srečali z religijskimi in duhovnimi vsebinami. Enaka opažanja izpostavi tudi Walsh (1999, str. 29), ko pravi, da raste interes za duhovnost s strani družinskih terapevtov in drugih strokovnjakov za pomoč, a ima večina občutek, da niso dovolj dobro usposobljeni. Menijo, da so preveč omejeni pri načenjanju te teme s klienti ali pa jim je še neprijetno ob misli, da bi v svojo terapevtsko prakso vključili duhovno dimenzijo.

V povezavi s tem je Zahl (2006) izvedla raziskavo o religiji in duhovnosti v praksi socialnega dela v tujini, pri čemer je poudarila le empirične podatke, ki veljajo za Norveško. V raziskavi je vzorec sestavljalo 2.000 socialnih delavk in delavcev, članov norveškega združenja za socialno delo. Ne glede na to, da je raziskava omejena na Norveško, se mi zdi relevantno izpostaviti rezultate raziskave, saj je ena od ugotovitev ta, da se kar 79% vseh vprašanih duhovnost zdi pomemben del človeškega obstoja. Prav tako jih je več kot polovica trdila, da v času svojega izobraževanja niso obravnavali vsebin, povezanih z religijo in duhovnostjo, 72% pa jih je v času raziskave čutilo potrebo, da bi si pridobili več znanja s tega področja. Na podlagi pridobljenih rezultatov Zahl zaključuje (prav tam, str. 131), da si lahko v izobraževanju za socialno delo zastavimo naslednja vprašanja: Kaj pomeni vključevanje religije in duhovnosti v prakso socialnega dela? Kako izhajati iz »začni tam, kjer je uporabnik«, če so nekatere teme tabu?

1.6 Raziskovanje pomena duhovnosti za kurikulum socialnega dela

V zvezi s prakso socialnega dela se mnogo strokovnjakov strinja, da je duhovnost področje, v katerem se posameznik lahko opredeli in razvija kot individuum. Četudi se večina strokovnjakov ni učila, kaj so temelji duhovnosti, jih mnogo poskuša razumeti, kaj je duhovnost in kakšen pomen lahko ima za uporabnika in prakso. Duhovnost je torej treba poskusiti vključiti

v kurikulum za vse študente in študentke, ki se učijo za poklic socialnega dela (Sullivan, 2008, str. 37-38).

Avtorji Yun, Kimin in Awasu (2019) opozarjajo, da kljub predanosti socialnega dela celostnemu pogledu na človeka iz večdimenzionalne perspektive, primanjkuje vsebin duhovne dimenzije v kurikulumu. Njihova raziskava kaže, da je duhovnost precej povezana z metodami spopadanja s stresom, ki jih imajo študenti in študentke. Te ugotovitve nakazujejo na to, da še je treba dodatno raziskati to tematiko, tudi tako, da se razišče načine, kako študenti uporabljajo lastno duhovnost pri spoprijemanju z življenjskimi izzivi.

Posebej se želim osredotočiti na eno od raziskav (Pandya, 2018), katere rezultati so v kar 12 državah pokazali, da študenti in študentke socialnega dela vidijo duhovnost in duhovno občutljiva strokovna ravnanja kot uporabna za prakso in primerna za kurikulum socialnega dela. Avtorica je s svojo raziskavo preučevala poglede študentov in študentk na prakso socialnega dela, duhovnost in duhovne tehnike, na umeščanje duhovno občutljivih intervencij na področje dela in na širitev prakse s pomočjo duhovnosti in njenega vpeljevanja v kurikulum. Ugotovila je, da večina študentov in študentk vidi vpeljevanje takšnih vsebin v kurikulum socialnega dela kot širjenje njegovega okvirja. Vzorec raziskave so predstavljali tako dodiplomski kot podiplomski študenti in študentke socialnega dela v letih 2010 – 2011 v izbranih šolah za socialno delo. Ker je raziskovala poglede študentov in študentk, si je pri tem zastavila naslednji vprašnji: Kako študenti in študentke socialnega dela vidijo duhovnost kot možen način širitve prakse? Katere so njene ustrezne umestitve v kurikulum socialnega dela?

Predstaviti želim še raziskavo, ki so jo izvedli Sheridan, Wilmer in Atcheson (2013), pri čemer so raziskovali stališča profesorjev socialnega dela glede vključevanja vsebin religije in duhovnosti v program socialnega dela. V raziskavi je sodelovalo 280 profesorjev iz 25 šol za socialno delo. Rezultati so pokazali, da večina (82,5%) podpira vključevanje takšnih vsebin v kurikulum, in sicer kot izbirni, ne pa obvezni predmet. Študijo so izvedli z namenom bolje razumeti pogled fakultet za socialno delo na vključevanje religijskih in duhovnih vsebin v kurikulum.

Zahl (2006, str. 132) meni, da bi se z vprašanjem religije in duhovnosti vsak od nas moral soočiti v skladu z načelom »spoznaj samega sebe«. Ljudje, ki izobražujejo socialne delavce, bi si morali zastaviti ista vprašanja, kot jih zastavljajo svoji študentom in študentkam ter uporabnikom socialnih storitev, kot so na primer: Je v praksi socialnega dela prostor za religijo

in duhovnost? Naj socialni delavci vključujejo duhovnost v skladu s strokovno presojo? Obstaja sodobni nadomestek za »tradicionalno religijo«?

1.6.1 Izobraževanje za socialno delo v Sloveniji

Izobraževanje za socialno delo je bilo ves čas obstoja, od leta 1955, steber razvoja socialnega dela in področja socialnega varstva (Mesec in Jurček, 2020, str. 256). V prvih desetletjih (od leta 1955) je doživelo veliko sprememb in posodobitev predmetnika, prav tako pa tudi sprememb imena (Mesec, 2019; v Mesec in Jurček, 2020, str. 257).

Milošević-Arnold (1984, str. 24) trdi, da se mora socialno delo vključevati na vsa področja individualnih, skupinskih in družinskih pogojev zadovoljevanja človekovih potreb in medčloveških odnosov. Upoštevati mora namreč celovitost človekovega življenja in dela, socialne potrebe, razvojne možnosti in zapletenosti medčloveških odnosov.

Mesec in Jurček (2020, str. 258) pravita, da je specifičnost socialnega dela v nasprotju s številnimi drugimi akademskimi disciplinami prav v tem, da je poznavanje konkretnih spretnosti dela z ljudmi enako pomembno kot teoretske vsebine. Za kakovost socialnega dela je zelo pomemben tudi poudarek praktičnemu študiju in njegovo razmerje do drugih, bolj teoretskih predmetov. Vse predmete avtorja razdelita v tri skupine: predmeti, ki izvirajo iz drugih strok; povezovalni predmeti in predmeti, značilni za socialno delo. Pravita, da so po desetih letih izvajanja novih programov na treh stopnjah študija samoevalvacije pokazale, da je treba vsebinsko znova pregledati vse učne načrte ter splošne in predmetno specifične kompetence, ki se v vseh teh letih niso spreminjale.

Kompetence si je namreč mogoče pridobiti na več načinov: s teoretskim znanjem, na praksi in z osebno izkušnjo, ko gre za osebne kompetence, ki niso povezane samo s študijem (Basta in Vrhovnik, 2018).

1.6.2 Kurikulum Fakultete za socialno delo z vidika vključenosti teme duhovnosti

Preden zaključim teoretični uvod, mu želim dodati še pregled kurikulumuma oziroma predmetnika Fakultete za socialno delo. Pri tem se ne sklicujem na literaturo, temveč le predstavim svoje ugotovitve, ki izhajajo iz natančnega pregleda celotnega predmetnika. Pozorna sem bila na to, kateri študijski predmet(i) neposredno ali pa posredno naslovi(jo) temo duhovnosti in na kakšen način.

Ugotavljam, da je edini predmet, ki neposredno naslavlja temo duhovnosti, Religija v socialnem delu, strokovni izbirni predmet, ki si ga študentka ali študent lahko izbere v 4. letniku

dodiplomskega študija. Religija je del duhovnosti, zato ta predmet označim kot tistega, ki vsebuje določene teme iz duhovnosti. Iz lastnih izkušenj lahko modul »Psihosocialna podpora in pomoč«, ki si ga študentka ali študent izbere v 3. in 4. letniku dodiplomskega študija, označim kot tistega, ki vsebuje nekaj vsebin, ki se posredno povezujejo z duhovnostjo (npr. hipnoza, meditacija, delo z ustvarjalnimi sredstvi idr).

Na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani torej ni obveznega predmeta, ki bi direktno naslavljal temo duhovnosti. Edini predmet, ki se s to temo neposredno povezuje, je Religija in socialno delo, ki pa je izbiren.

V svoji empirični raziskavi sem se zato želela osredotočiti na vprašanja, ali si študentke in študenti socialnega dela želijo več takšnih vsebin in če si jih, ali obstaja prostor za njihovo vključitev v kurikulum. V nadaljevanju predstavim rezultate raziskave, na podlagi katerih zapišem predloge, ki lahko morebiti prispevajo k preoblikovanju kurikuluma v prihodnosti.

2 FORMULACIJA PROBLEMA

V času študija socialnega dela sem preko branja in raziskovanja strokovne literature, predvsem člankov tujih avtorjev, začela opazati, da se o duhovnosti in njenem pomenu v socialnem delu veliko govori. Vedno več pozornosti se namenja vlogi duhovnosti v socialnem delu, ki lahko med drugim predstavlja obliko samopomoči ali pa možen vir moči v življenju posameznika. Ne glede na to, da je veliko govora o pomenu in pomembnosti duhovnosti v socialnem delu, pa so po ugotovitvah mnogih avtorjev (Gillian in Furness, 2006; Kwi Yun, Suk-hee Kim in Carol R. Awasu, 2019; Sheridan in Amato-von Hemert, 1999) takšne vsebine redko vključene v izobraževalne programe. Opažam, da obstaja mnogo tujih raziskav, ki preučujejo poglede študentov socialnega dela glede vključevanja vsebin duhovnosti v kurikulum, pri nas pa takšnih raziskav ni oziroma se to področje ne raziskuje pogosto. Skozi študij razpoložljive literature sem zasledila le majhno število domačih raziskav na temo duhovnosti v socialnem delu, ki pa ne ugotavljajo, ali obstaja prostor za takšne vsebine v učnem načrtu študija socialnega dela. Pri raziskovanju me bo predvsem zanimalo, kaj menijo študenti in študentke Fakultete za socialno delo o vključevanju duhovnosti v socialno delo, natančneje, ali vidijo smiselnost in uporabnost takšnih vsebin pri študiju ali pa v praksi ter koliko bi jim te vsebine pravzaprav lahko pomagale na njihovi nadaljnji izobraževalni in poklicni poti. Izbrana tema se mi zdi relevantna za socialno delo, saj bom v primeru ugotovitve, da študenti in študentke iz različnih razlogov želijo spoznati več takšnih vsebin, oblikovala predloge, ki jih bo mogoče uporabiti pri morebitni prenovi študijskih programov.

2.1 Raziskovalna vprašanja

1. V kolikšni meri študenti in študentke socialnega dela vidijo temo duhovnosti kot pomembno za socialno delo?
2. Katere vsebine iz duhovnosti se študentom in študentkam zdijo najbolj uporabne oz. neuporabne za socialno delo?
3. Na kakšne načine bi študenti in študentke vključili duhovnost v izobraževanje za socialno delo?

2.2 Hipoteze

Na podlagi dosedanjih raziskav, literature, ki sem jo natančno pregledala, in lastnega razmišljanja, postavljam naslednje hipoteze:

- H1: Najmanj 75% vseh študentk in študentov meni, da je duhovnost pomemben del človekovega obstoja.
- H2: Študentke in študenti, ki se opredeljujejo kot verni, v večjem odstotku (%) kot ostali menijo, da je duhovnost možen vir moči v življenju posameznika.
- H3: Študentkam in študentom, ki se vsaj enkrat na teden posvečajo duhovnosti, se zdijo vsa (našteta) duhovna načela in teme duhovnosti smiselne za socialno delo.
- H4: Vsebine iz duhovnosti se za kurikulum zdijo bolj uporabne tistim, ki zaključujejo (dodiplomski) študij kot pa tistim, ki so šele začeli študij na prvi stopnji.
- H5: Če bi obstajal predmet z vsebinami iz duhovnosti, si najmanj 80% študentk in študentov želi, da bi ta bil izbiren, ne pa obvezen.
- H6: Študenti in študentke, ki so zadovoljni s sedanjim predmetnikom, se počutijo bolj kompetentni za vključevanje teme duhovnosti v prakso kot tisti, ki niso zadovoljni s predmetnikom.

3 METODOLOGIJA

V tem delu predstavim metodologijo – vrsto raziskave, spremenljivke, ki so bile upoštevane, merski instrument in izbrano populacijo. Poglavje zaključim z opisom zbiranja, obdelave in analiziranja podatkov.

3.1 Vrsta raziskave

Pri svojem raziskovanju bom zbirala novo in neposredno izkustveno gradivo, kar pomeni, da je moja raziskava empirična. Za izvedbo raziskave bom uporabila deskriptivno metodo dela in kvantitativni raziskovalni pristop, saj je moj namen količinsko (kvantitativno) opredeliti ali oceniti osnovne značilnosti proučevanega pojava, pri čemer bom zbirala predvsem številčne podatke in preverila povezave med več proučevanimi lastnostmi.

3.2 Spremenljivke

V raziskavi sem upoštevala naslednje spremenljivke:

Tabela 3.1: Spremenljivke raziskave

SPREMENLJIVKA	INDIKATOR	MODALITETA	RAVEN MERJENJA
Letnik študija	Vprašanje o letniku študija	1. letnik, 1. stopnja 2. letnik, 1. stopnja 3. letnik, 1. stopnja 4. letnik, 1. stopnja Dodatno leto po 1. stopnji 1. letnik, 2. stopnja Dodatno leto po 2. stopnji	Ordinalna
Verska opredelitev	Vprašanje o verski opredelitvi	Veren/-na Neveren/-na (ateist/-ka) Ne vem Ne želim se opredeliti	Nominalna
Razumevanje pojmov duhovnost in religija	Vprašanje o razumevanju pojmov duhovnost in religija	a) Duhovnost je širši pojem od religije in ni nujno, da vključuje religijo. b) Religija je širši pojem od duhovnosti in vsaka duhovnost vključuje religijo. c) Religija in duhovnost sta različni besedi za isti pojem. d) Religija in duhovnost sta dva popolnoma različna in nepovezana pojma.	Nominalna

Posvečanje duhovnosti	Vprašanje o posvečanju duhovnosti in izvajanju duhovnih praks	Večkrat na teden Enkrat na teden Dva- do trikrat na mesec Enkrat na mesec Vsaj enkrat na leto Nikoli	Ordinalna
Stopnja strinjanja ali nestrinjanja s trditvami o duhovnosti	Označen odgovor na 5-stopenjski lestvici	Popolnoma se strinjam/ strinjam se/niti se ne strinjam, niti se strinjam/ne strinjam se/sploh se ne strinjam	Ordinalna
Pogostost opažanja literature	Vprašanje o pogostosti opažanja literature na temo duhovnosti v SD	Vsak teden Dva- do trikrat na mesec Enkrat na mesec Vsaj enkrat na leto Manj kot enkrat na leto Še nisem opazil/-a	Ordinalna
Pomembnost teme duhovnosti	Vprašanje o pomembnosti teme duhovnosti v SD	Zelo pomembna Pomembna Niti pomembna, niti nepomembna Nepomembna Zelo nepomembna	Ordinalna
Smiselnost duhovnih načel in tem duhovnosti	Označen odgovor na 5-stopenjski lestvici	Zelo smiselno/smiselno/niti smiselno, niti nesmiselno/nesmiselno/zelo nesmiselno	Ordinalna
Pomembnost »ekološkega/zelenega« SD	Vprašanje o pomembnosti »ekološkega/zelenega« SD	Zelo pomembna Pomembna Niti pomembna, niti nepomembna Nepomembna Zelo nepomembna	Ordinalna
Stopnja strinjanja ali nestrinjanja s trditvijo o morebitni škodljivosti	Označen odgovor na 5-stopenjski lestvici	Popolnoma se strinjam/ strinjam se/niti se ne strinjam, niti se strinjam/ne strinjam se/sploh se ne strinjam	Ordinalna
Stopnja strinjanja ali nestrinjanja s trditvijo o pozornosti na morebitna tveganja	Označen odgovor na 5-stopenjski lestvici	Popolnoma se strinjam/ strinjam se/niti se ne strinjam, niti se strinjam/ne strinjam se/sploh se ne strinjam	Ordinalna
Uporabnost vsebin za predmetnik SD	Označen odgovor na 5-stopenjski lestvici	Zelo uporabna/uporabna/niti uporabna, niti neuporabna/neuporabna/zelo neuporabna/ne poznam pojma	Ordinalna

Podpiranje vključitve predmeta v predmetnik	Vprašanje o podpiranju vključitve predmeta v predmetnik	a) Podpiram, vključi se lahko kot obvezni ali pa kot izbirni predmet b) Podpiram, vendar le, če se vključi kot izbirni predmet c) Podpiram, vendar le, če se vključi kot obvezni predmet d) Ne podpiram vključitve takega predmeta	Nominalna
Oblika izvajanja predmeta	Vprašanje o želeni obliki izvajanja predmeta	a) V obliki predavanj b) V obliki vaj c) Oboje (v obliki predavanj in vaj) d) V obliki seminarja e) Drugo f) Nič od naštetega	Nominalna
Zadovoljstvo s predmetnikom	Vprašanje o zadovoljstvu s sedanjim predmetnikom FSD	Zelo zadovoljen/-na Zadovoljen/-na Niti zadovoljen/-na, niti nezadovoljen/-na Nezadovoljen/-na Zelo nezadovoljen/-na	Ordinalna
Kompetentnost za vključevanje teme duhovnosti v prakso	Označen odgovor na 5-stopenjski lestvici	1 2 3 4 5	Ordinalna

3.3 Merski instrument

V svoji raziskavi sem za zbiranje podatkov uporabila anketni vprašalnik, sestavljen s pomočjo spletne aplikacije 1KA (Arnes), ki omogoča izvedbo spletne ankete. Vprašalnik sem sestavila sama in pri tem upoštevala zastavljena raziskovalna vprašanja in hipoteze. Vprašanja sem oblikovala glede na prebrano literaturo ter lastno zanimanje in izkušnje. Vprašalnik je prostovoljen in povsem anonimen, sestavljen pa je iz 15 vprašanj zaprtega tipa in enega vprašanja odprtega tipa.

Vprašalnik se začne z uvodnim nagovorom, v katerem sta predstavljena namen raziskave in tema diplomskega dela. Prvi del vprašalnika predstavljajo vprašanja o osnovnih značilnostih izbrane populacije in o razumevanje same duhovnosti. Drugi del se navezuje na temo duhovnosti v socialnem delu. Pri vsakem vprašanju imajo anketiranci možnost izbire enega

odgovora, na nekatera pa odgovarjajo tudi s pomočjo 5-stopenjske lestvice. V tem delu je dodano tudi odprto vprašanje, pri katerem lahko anketiranci pojasnijo svoj odgovor. Zadnji del vprašalnika se navezuje na predmetnik socialnega dela in na zadovoljstvo glede vključevanja vsebin duhovnosti v kurikulum. Vprašalnik se konča z vprašanjem, na katero anketiranec odgovori s pomočjo 5-stopenjske lestvice, vendar v tem primeru, za razliko od prejšnjih možnih odgovorov, označi število od 1 do 5. Anketa se konča z zahvalo za sodelovanje.

3.4 Populacija in vzorčenje

Populacijo raziskave predstavljajo študenti in študentke, ki so v študijskem letu 2022/23 vpisani na prvostopenjski ali drugostopenjski študij na Fakulteti za socialno delo (Univerze v Ljubljani). Pri opredelitvi populacije upoštevam dejstvo, da je Fakulteta za socialno delo v Ljubljani edina fakulteta za študij socialnega dela v Sloveniji, zato populacijo hkrati predstavljajo vsi študenti in študentke socialnega dela v državi.

Vzorec je neslučajnostni priročni, saj del raziskave predstavljajo le tisti, ki jim je vprašalnik dostopen. Študente in študentke sem namreč povabila k reševanju ankete v skupini študentov FSD na družbenem omrežju Facebook. Vprašalnik so torej lahko rešili le tisti, ki so člani skupine in imajo dostop do družbenega omrežja, kar pomeni, da vsaka enota populacije pri izboru ni imela enake možnosti, da pride v vzorec.

Vprašalnik je ustrezno izpolnilo 132 študentk in študentov.

3.5 Zbiranje podatkov

Metoda zbiranja podatkov v moji raziskavi je spraševanje, pri čemer sem kot merski instrument uporabila (spletno) anketo, ki je bila ustvarjena na aplikaciji 1ka (Arnes). Anketa je bila aktivna v časovnem obdobju od 13.5.2023 do 31.5.2023, ko so študentke in študenti imeli možnost, da jo izpolnijo. Povezavo za anketo sem delila po skupinah, ki so ustvarjene na socialnem omrežju Facebook s strani študentk in študentov socialnega dela, prav tako pa sem povezavo delila tudi preko zasebnih sporočil. Študentke in študente sem k sodelovanju ponovno pozvala dva dni, preden sem spletno anketo zaključila, pri čemer sem jih tudi obvestila o tem, da ankete kmalu več ne bo mogoče izpolniti. Zbiranje podatkov je tako bilo po 31.5.2023 zaključeno.

3.6 Obdelava in analiza podatkov

Podatke svoje raziskave sem obdelala na kvantitativen način. S pomočjo spletne aplikacije 1ka (Arnes) sem pridobila podatke, ki so bili potrebni za nadaljnjo analizo ter jih nato prenesla na računalnik. Podatke sem torej obdelala s pomočjo aplikacije, prav tako pa sem pri tem uporabila

tudi računalniški program Microsoft Excel. Za boljšo preglednost podatkov sem jih prikazala tudi grafično.

4 REZULTATI

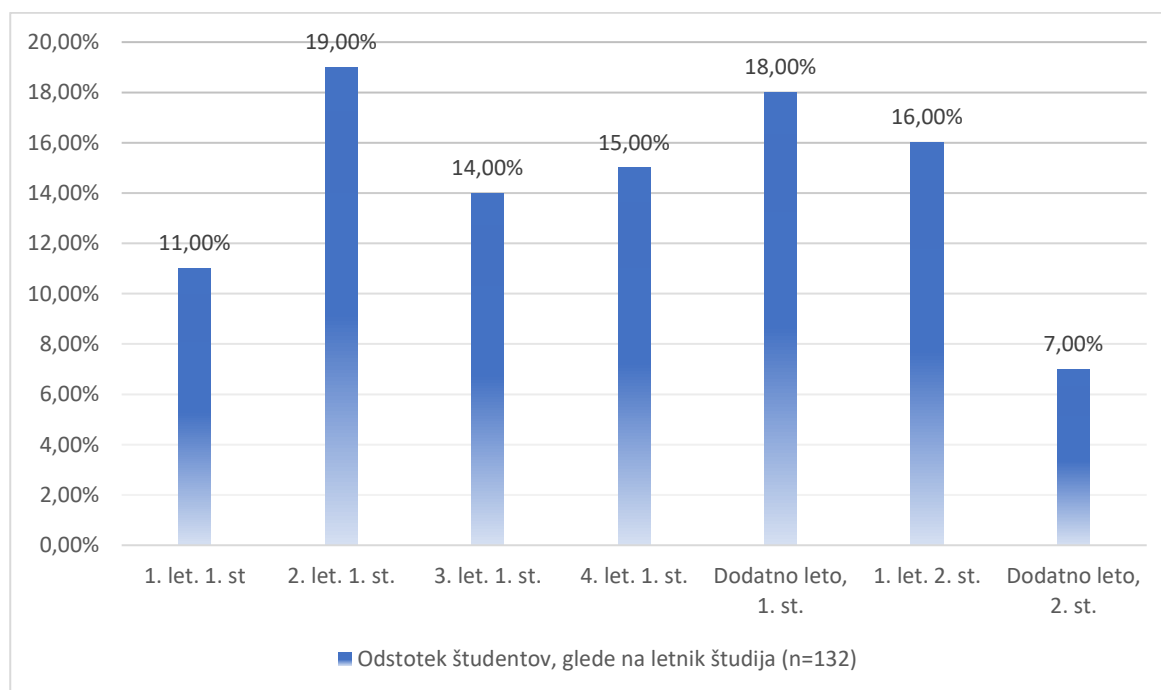
V nadaljevanju so predstavljeni podatki, ki so bili pridobljeni s (spletno) anketo v časovnem obdobju med 13.5.2023 in 31.5.2023. Rezultate, ki jih prikazujem spodaj, sem pridobila na vzorcu 132 študentk in študentov.

4.1 Splošni podatki o študentkah in študentih

Prvi dve vprašanji anketnega vprašalnika sta bili postavljeni z namenom, da ugotovim osnovne značilnosti študentk in študentov, ki so sodelovali v raziskavi. Prvi splošni podatek je letnik študija, ki se mi v raziskavi zdi precej relevanten, saj sem med drugim želela preučiti, kako se razlikujejo stališča, ki jih imajo študentke in študenti do duhovnosti, glede na letnik, v katerega so vpisani. Drugo vprašanje se nanaša na versko opredelitev in se mi zdi ključno za raziskavo, saj se neposredno povezuje s samo temo duhovnosti. Zbiranje drugih splošnih podatkov, kot je na primer spol, se mi v tem primeru ni zdelo relevantno za mojo raziskavo.

4.1.1 Letnik študija

Graf 4.1: Porazdelitev študentov glede na letnik študija

V svojo raziskavo sem vključila študentke in študente prvostopenjskega in drugostopenjskega študija. V raziskavi je sodelovalo 14 študentov (11%) prvega letnika, 25 študentov (19%) drugega letnika, 19 študentov (14%) tretjega letnika, 20 študentov (15%) četrtega letnika, 24 študentov (18%) pa je vpisanih v dodatno leto po prvi stopnji. 21 študentov (16%), ki so

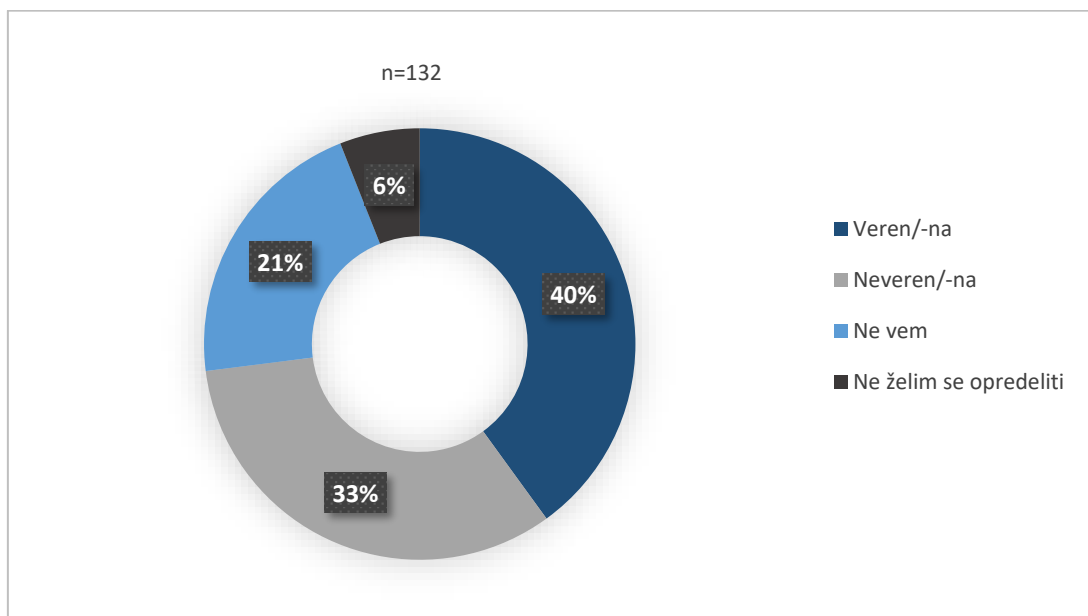
sodelovali, je vpisanih v prvi letnik drugostopenjskega študija, 9 študentov (7%) pa v dodatno leto po drugi stopnji. Vse skupaj je tako sodelovalo 132 študentk in študentov.

4.1.2 Verska opredelitev

Študentke in študenti so se v raziskavi imeli možnost sami versko opredeliti, torej zaupati svojo versko opredelitev, ne glede na to, ali podpirajo določeno religijo in obiskujejo verske obrede, ali ne. Prav tako so imeli možnost, da se ne opredelijo.

Med vsemi sodelujočimi študenti se 53 študentov (40%) opredeljuje kot verne, 43 študentov (33%) pa kot neverne. 28 študentov (21%) ne ve, kako bi se opredelilo, 8 študentov (6%) pa se ni želelo versko opredeliti.

Graf 4.2: Porazdelitev študentov glede na versko opredelitev

4.2 Razumevanje in posvečanje duhovnosti

Pri svojem raziskovanju sem želela med drugim tudi ugotoviti, kako študentke in študenti sploh razumejo duhovnost in preveriti, ali ločujejo med pojmom »duhovnost« in »religija«, saj po natančnem pregledu problematike lahko trdim, da teh dveh pojmov ne moremo enačiti. Želela sem ugotoviti, kakšna stališča imajo do duhovnosti in ali se duhovnosti posvečajo ter, če se, kako pogosto. Vprašanja v anketnem vprašalniku, s pomočjo katerih sem to ugotavljala, se nanašajo izključno le na duhovnost, ne pa na temo duhovnosti v socialnem delu.

4.2.1 Razumevanje pojmov duhovnost in religija

Vprašanje, ki se navezuje na razumevanje obeh pojmov – duhovnost in religija – sem postavila iz lastnega zanimanja in z namenom, da si pridobim dodaten podatek o tem, kako študenti socialnega dela razumejo duhovnost, ne pa z namenom, da bi preverila, katero od zastavljenih hipotez. S pomočjo tega vprašanja sem preverila, ali študentke in študenti ločujejo med obema pojmom ali pa ju enačijo.

Med 132 vprašanimi študentkami/študenti jih kar 106 (80 %) meni, da je duhovnost širši pojem od religije in da ni nujno, da ta vključuje religijo. 5 študentov (4%) pa meni prav nasprotno, torej, da je religija širši pojem od duhovnosti in da vsaka duhovnost vključuje religijo. Da sta religija in duhovnost različni besedi za isti pojem, meni 6 študentov (5%), da pa sta dva popolnoma različna nepovezana pojma pa 15 študentov (11%).

Drugo vprašanje, ki se nanaša na duhovnost, je bilo postavljeno z namenom, da preverim, s katerimi vidiki duhovnosti se študentke in študenti strinjajo ali pa ne strinjajo. S pomočjo petstopenjske lestvice so torej označili, v kolikšni meri se strinjajo ali ne strinjajo z določenimi trditvami, ki so bile zapisane. Vrednosti, ki so jih lahko zbrali za posamezno trditev so: popolnoma se strinjam, strinjam se, niti se ne strinjam niti se strinjam, ne strinjam se in sploh se ne strinjam. Rezultate prikazujem spodaj s tabelo.

Tabela 4.2: Mera strinjanja/nestrinjanja s trditvami o duhovnosti

Q15	Označi, v kolikšni meri se strinjaš oz. ne strinjaš z navedenimi trditvami.						
	Trditev	Odgovori					
		Popolnoma se strinjam	Strinjam se	Niti se ne strinjam, niti se strinjam	Ne strinjam se	Sploh se ne strinjam	Skupaj
	Človek je duhovno bitje in duhovnost je pomemben del človekovega obstoja.	24 (21%)	54 (46%)	30 (26%)	8 (7%)	1 (1%)	116 (100%)
	Duhovnost je del nas vseh, ne glede na to, ali smo verni ali ne.	25 (22%)	51 (44%)	25 (22%)	13 (11%)	1 (1%)	115 (100%)

	Duhovnost je možen vir moči za posameznika in skupnost.	54 (47%)	56 (49%)	4 (3%)	1 (1%)	0 (0%)	115 (0%)
	Duhovnost in duhovne tehnike lahko prispevajo k zmanjšanju izgorelosti.	42 (36%)	59 (51%)	14 (12%)	1 (1%)	0 (0%)	116 (100%)
	Duhovnost in religija sta občutljivi temi, ker imata lahko v določenih primerih tudi negativne učinke.	34 (29%)	57 (49%)	20 (17%)	4 (3%)	1 (1%)	116 (100%)

4.2.2 Pogostost izvajanja duhovnih praks

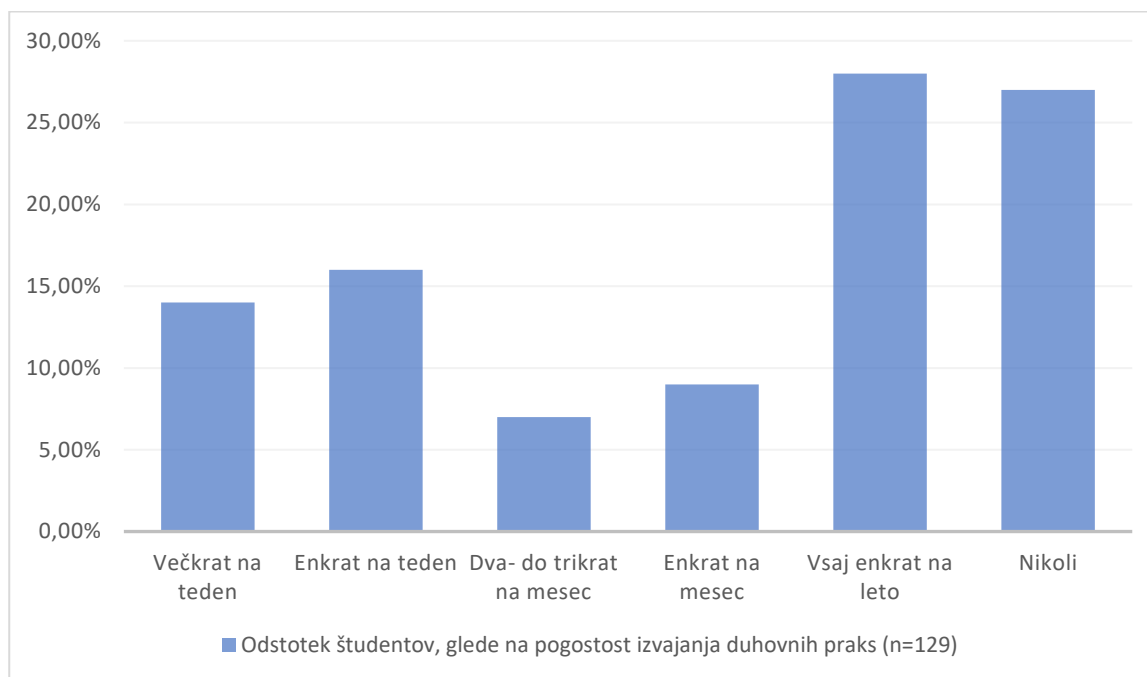
V raziskavi sem želela tudi ugotoviti, kako pogosto se študentke in študenti posvečajo sami duhovnosti oziroma izvajanju duhovnih praks. To vprašanje sem postavila predvsem zato, ker sem želela ugotoviti, ali se študentkam in študentom, ki se pogosteje posvečajo duhovnosti, zdijo naštetá duhovna načela in teme duhovnosti bolj smiselne za socialno delo kot pa ostalim. To je tudi ena od zastavljenih hipotez, ki jo z raziskavo želim preveriti.

Od vseh vprašanih študentk in študentov jih je na to vprašanje odgovorilo 129.

Izmed vseh, ki so odgovorili na vprašanje, se 20 študentov (16%) posveča duhovnosti enkrat na teden, 18 študentov (14%) pa kar večkrat na teden. Dva do trikrat na mesec se duhovnosti posveti 9 študentov (7%), enkrat na mesec 11 študentov (9%), vsaj enkrat na leto pa 36 študentov (28%). 35 študentov (27%) je odgovorilo, da se duhovnosti ali izvajanju duhovnih praks ne posveča nikoli.

V raziskavi je sodelovalo več tistih, ki se posvečajo duhovnosti, kot pa tistih, ki se ne. Namreč, vseh študentk in študentov, ki se posvečajo duhovnosti, ne glede na pogostost, je 94, tistih, ki pa so odgovorili, da se duhovnosti ne posvečajo nikoli pa 35.

Graf 4.3: Porazdelitev študentov glede na pogostost izvajanja duhovnih praks

4.3 Stališča študentk in študentov do duhovnosti v socialnem delu

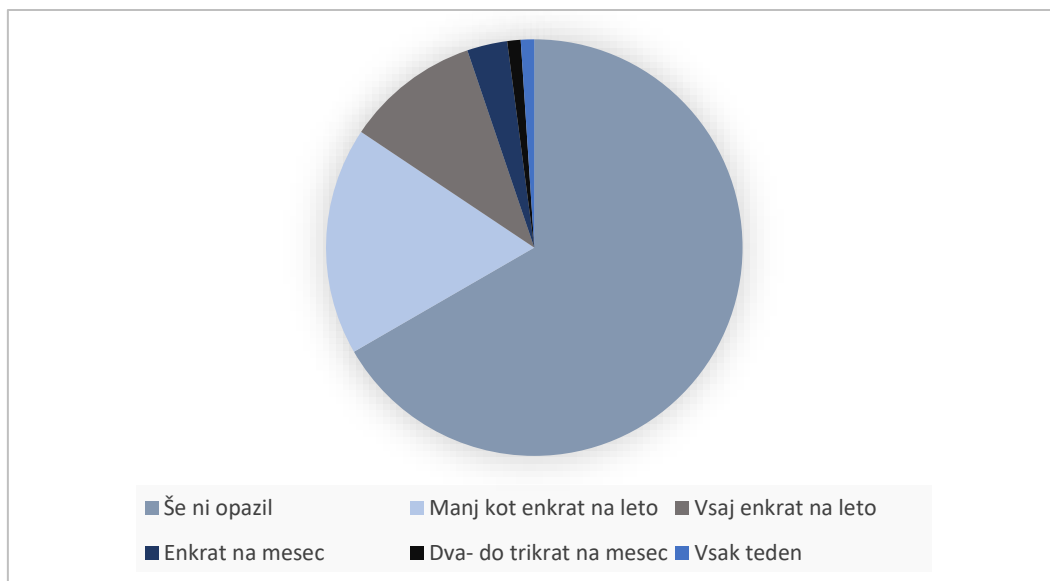
Rezultati, ki jih predstavljam v nadaljevanju, prikazujejo, kako pogosto se študentke in študenti srečajo s temo duhovnosti v socialnem delu, koliko se jim zdi duhovnost pomembna za samo stroko in za prakso ter, kako smiselna se jim zdijo določena duhovna načela ali teme za socialno delo. Vseh skupnih odgovorov pri vsakem od vprašanj, katerih rezultate prikazujem, je 116.

4.3.1 Pogostost opazanja literature na temo duhovnosti v SD

Z vprašanjem o pogostosti opazanja literature o duhovnosti v socialnem delu sem želela preveriti, ali so študentke in študenti že kdaj opazili tovrstno literaturo, in če so jo, kako pogosto se srečujejo z njo. Vprašanje se je nanašalo tako na domačo kot pa tudi na tujo literaturo o duhovnosti v socialnem delu.

Več kot polovica študentk in študentov (64%) je odgovorilo, da literature na temo duhovnosti v socialnem delu še ni opazilo. Ostalih 36% je tovrstno literaturo že opazilo, in sicer 23 (17%) jo opazi manj kot enkrat na leto, 13 (10%) pa jo opazi vsaj enkrat na leto. Enkrat na mesec literaturo na to temo opazijo le štirje študentje, ki predstavljajo 3% vseh, ki so odgovorili na vprašanje, dva do trikrat na mesec pa jo opazi samo en študent (1%). Vsak teden tovrstne literature ne opazi skoraj nihče, razen en študent (1%).

Graf 4.4: Porazdelitev študentov glede na pogostost opažanja literature

Študentke in študenti redko zasledijo literaturo na temo duhovnosti v socialnem delu (angl. *spirituality in social work*), saj jih več kot polovica te literature ni še nikdar zasledilo, večina tistih, ki pa jo je, pa jo opazi manj kot enkrat na leto ali pa vsaj enkrat na leto. Delež tistih, ki bi se s takšno literaturo srečevali vsak mesec ali pa bolj pogosto, je zelo majhen.

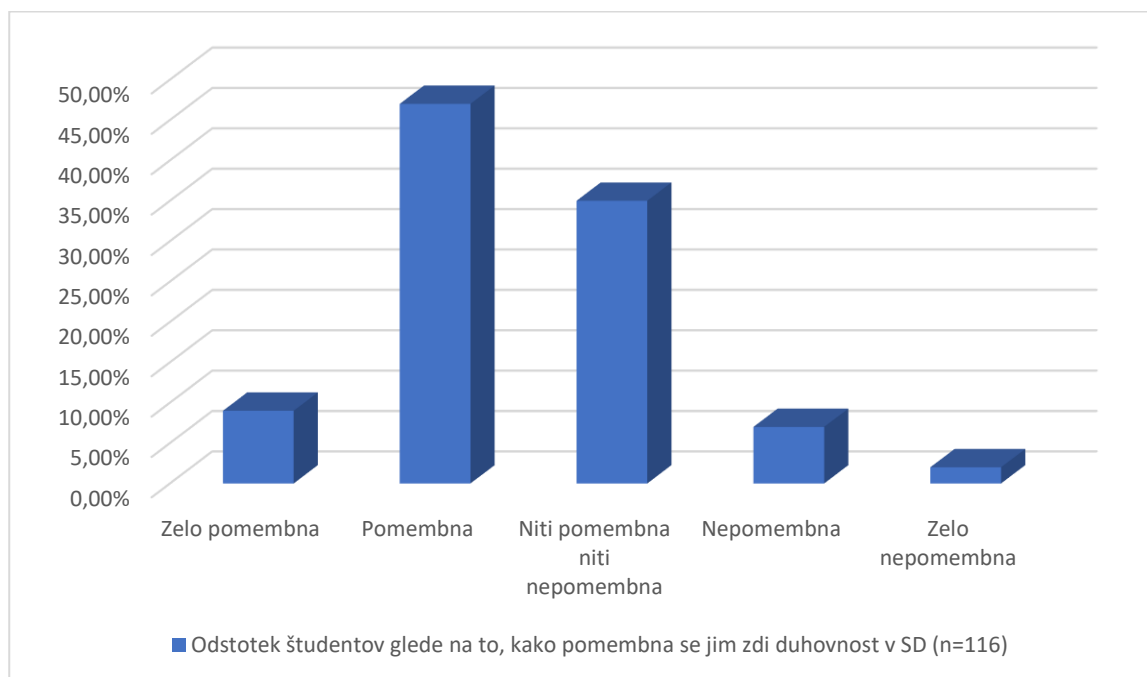
4.3.2 Pomembnost teme duhovnosti v socialnem delu

S pomočjo vprašanja o pomembnosti duhovnosti sem želela ugotoviti, kako pomembna se študentkam in študentom zdi tema duhovnosti za socialno delo. Na vprašanje so odgovorili s pomočjo petstopenjske lestvice. Vrednosti med katerimi so lahko izbirali so: zelo pomembna, pomembna, niti pomembna niti nepomembna, nepomembna in zelo nepomembna.

Tema duhovnosti v socialnem delu se zdi 55 študentom (47%) pomembna, 10 študentom (9%) pa zelo pomembna. Glede pomembnosti duhovnosti v socialnem delu je neodločenih 41 študentov (35%), saj so označili, da se jim duhovnost za socialno delo zdi niti pomembna in niti nepomembna. Tema duhovnosti se nepomembna zdi 8 študentom (7%), 2 študenta (2%) pa menita, da je zelo nepomembna v kontekstu socialnega dela.

Več kot polovici vprašanih študentk in študentov se zdi tema duhovnosti pomembna za socialno delo. Namreč, tistih, ki so odgovorili, da se jim tema zdi »pomembna« ali »zelo pomembna«, je skupaj 65, kar predstavlja 56% vseh, ki so sodelovali.

Graf 4.5: Porazdelitev študentov glede na to, kako pomembna se jim zdi duhovnost v SD

Sodelujoče sem pri naslednjem vprašanju povabila, da pojasnijo svoj odgovor, torej, zakaj se jim tema duhovnosti zdi pomembna oziroma nepomembna za socialno delo, ali pa, zakaj se jim zdi niti pomembna in niti nepomembna. To vprašanje je bilo edino vprašanje odprtega tipa v vprašalniku. Svoj odgovor je pojasnilo 76 študentk in študentov. Prilagam nekaj odgovorov, v katerih študentke in študenti pojasnijo, zakaj se jim tema duhovnosti zdi pomembna/nepomembna za socialno delo:

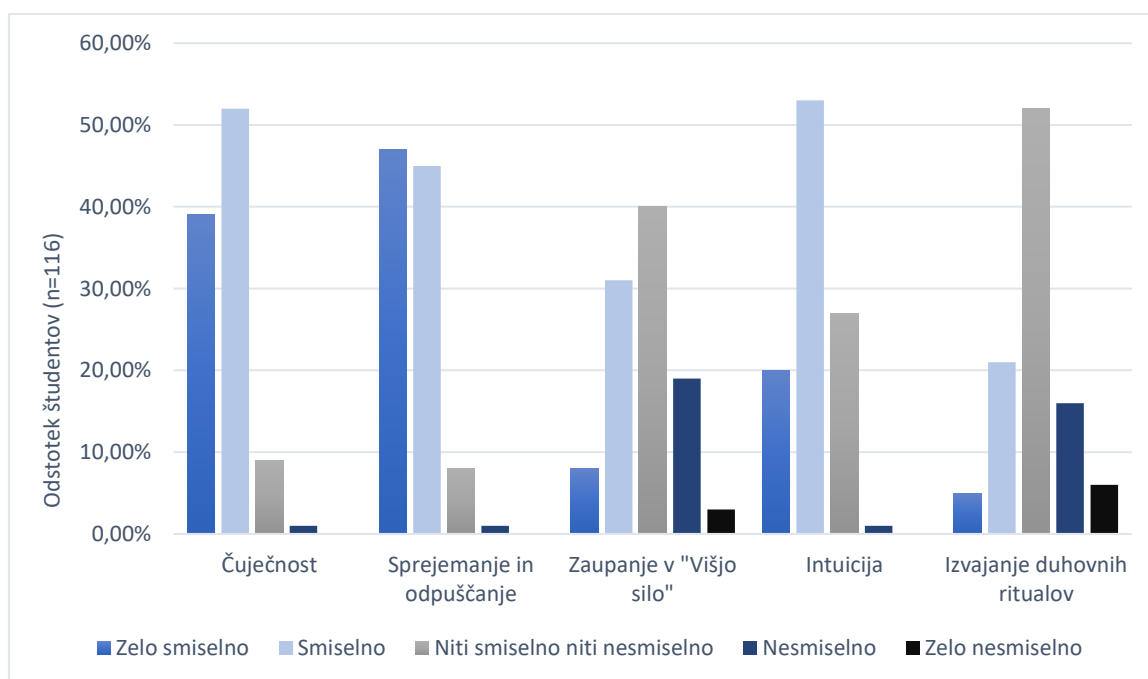
- »Pomembno je vedeti, da se lahko v primeru stisk in pomoči ob stiskah obrnemo tudi na duhovnost.«
- »S pomočjo duhovnosti lahko raziskujemo dele nas, ki so mogoče ranljivi (na primer zaradi travme).«
- »Je lahko uporabna kot tehnika spopadanja s težjimi deli v praksi.«
- »Za nekatere je lahko vir moči, na nekatere lahko vpliva negativno – odvisno od posameznika.«
- »Veliko je drugih, bolj pomembnih stvari, o katerih bi se lahko učili na fakulteti.«
- »Zdi se mi, da duhovnost ne vpliva veliko na (dobro/kakovostno) socialno delo.«
- »Vidim jo kot le dodatno pomoč za socialne delavce, ki se želijo posluževati teh metod.«
- »Religija je del duhovnosti, zato bi se o duhovnosti morali nasploh več pogovarjati v socialnem delu.«

- »Zdi se mi smiselno, da bi socialni delavci pri svojem delu z ljudmi upoštevali tudi duhovno plat človeka, saj je lahko pomemben del človekovega delovanja.«
- »Pomembno se mi zdi zaradi upoštevanja posameznikinih_kovih osebnih prepričanj, duhovnosti, kulturnih značilnosti itd.«
- »Duhovnost je smiselno uporabniku predstaviti, ne pa ga siliti v udejstvovanje.«

4.3.3 Smiselnost določenih duhovnih načel ali tem za socialno delo

Študentke in študente sem povprašala o tem, kako smiselna se jim zdijo določena načela in teme duhovnosti za socialno delo. Na vprašanje so odgovorili s pomočjo petstopenjske lestvice, pri vsakem od načel so imeli možnost izbrati eno od vrednosti, ki pa so bile: zelo smiselno, smiselno, niti smiselno niti nesmiselno, nesmiselno in zelo nesmiselno.

Graf 4.6: Porazdelitev študentov glede na to, kako smiselne se jim zdijo določene teme

Najbolj smiselno za socialno delo se študentkam in študentom zdi načelo »sprejemanja in odpuščanja«, saj je tistih, ki so označili vrednost »zelo smiselno« ali »smiselno«, skupaj 106, kar pa predstavlja 91% vseh vprašanih. Tudi tema čuječnosti se študentkam in študentom zdi precej smiselna, saj jih kar 105 (91%) meni, da je »zelo smiselna« ali pa »smiselna« za socialno delo. Smiselna se študentkam in študentom zdi tudi tema intuicije oziroma intuitivnega védenja, saj jih je ponovno več kot polovica (84 študentov, kar predstavlja 72% vseh vprašanih) označila, da se jim zdi »zelo smiselna« ali pa »smiselna« za socialno delo.

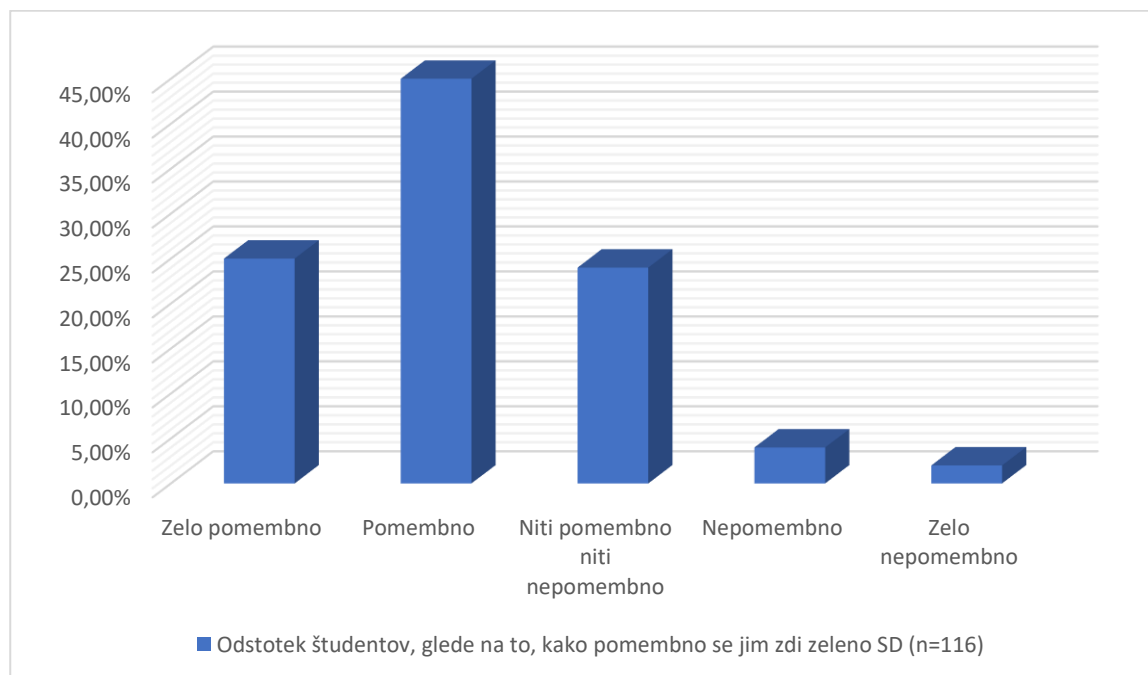
Ostali dve načeli ali temi duhovnosti se študentkam in študentom ne zdita tako smiselni v primerjavi z drugimi temami. Ti temi sta: »Zaupanje v Višjo silo v času stiske« in »Izvajanje duhovnih ritualov«. 36 študentov (31%) meni, da je »Zaupanje v Višjo silo« smiselna tema za socialno delo, 9 (8%) pa jih meni, da je zelo smiselna. Vrednost »niti smiselno niti nesmiselno« je bila izbrana največkrat. To, da ta tema ni niti smiselna in niti nesmiselna za socialno delo, meni 46 študentov, kar je 40% vseh vprašanih.

Več kot polovica študentov (52%) meni, da je izvajanje duhovnih ritualov tema, ki je »niti smiselna niti nesmiselna« za socialno delo. 30 študentov meni, da je tema smiselna (od teh je 24 (21%) tistih, ki je označilo vrednost »smiselna« in 6 (5%) tistih, ki je označilo »zelo smiselna«).

4.3.4 Pomembnost ekološkega/zelenega socialnega dela

Študentkam in študentom sem tudi postavila vprašanje o tem, kako pomembno ali nepomembno se jim zdi zeleno socialno delo, ki upošteva povezavo med okoljem in posameznikom, ter se hkrati zaveda kompleksnega odnosa med duhovnostjo in ekologijo. To vprašanje sem postavila z namenom, da si pridobim več podatkov o izbrani populaciji in da ugotovim, kakšno vrednost študentke in študenti socialnega dela pripisujejo zelenemu oziroma ekološkemu socialnemu delu, o katerem se v sedanjosti vedno več piše in govori.

Graf 4.7: Porazdelitev študentov glede na to, kako pomembno se jim zdi zeleno SD

Študentkam in študentom se v večini zdi zeleno/ekološko socialno delo pomembno. 29 (25%) jih meni, da je zelo pomembno, 52 (45%) pa jih meni, da je samo pomembno. 28 študentov (24%) je označilo, da je zeleno socialno delo »niti pomembno, niti nepomembno«. Nepomembno se zdi 7 študentom, ki predstavljajo 6% vseh vprašanih (vrednost »nepomembno« je označilo pet študentov in vrednost »zelo nepomembno« sta označila dva).

4.3.5 Pogled na morebitna tveganja pri vključevanju duhovnosti

Namen raziskave je bil tudi ugotoviti, ali se študentke in študenti strinjajo s tem, da pri vključevanju duhovnosti v prakso obstajajo tudi morebitna tveganja, ki lahko škodijo uporabniku.

Prva trditev, ki je zapisana v sklopu tega vprašanja:

»Duhovnost ali prakticiranje duhovnih tehnik je lahko v nekaterih primerih škodljivo za osebo in/ali njene pomembne druge.«

S to trditvijo se strinja več kot polovica študentk in študentov. 55 študentov (47%) se s tem strinja, 15 študentov (13%) pa se s tem strinja popolnoma. 34 študentov (29%) se s tem »niti ne strinja, niti strinja«, 12 študentov (10%) pa je odgovorilo, da se s to trditvijo ne strinja.

Druga trditev, ki je zapisana v sklopu tega vprašanja:

»V socialnem delu bi vsak socialni delavec/-ka moral/-a biti pozoren/-na na morebitna tveganja pri vključevanju duhovnosti v prakso na načine, ki lahko škodijo uporabniku.«

S tem, da bi socialni delavec/-ka moral/-a biti pozoren/-na na morebitna tveganja, ko se duhovnost vključuje v prakso, se strinja kar 105 študentov, torej več kot tri četrtine vseh vprašanih. 62 študentov (53%) se s trditvijo strinja, 43 študentov (37%) se jih popolnoma strinja, 10 (9%) pa jih je označilo vrednost »niti se ne strinjam, niti se strinjam. Le en študent, ki predstavlja manj kot 1% vseh sodelujočih, se s tem popolnoma ne strinja.

4.4 Stališče študentk in študentov do vključevanja duhovnosti v kurikulum

V tem delu sem se z vprašanji osredotočila predvsem na kurikulum socialnega dela in na morebitno vključevanje raznih tem. Želela sem izvedeti, kakšen pogled imajo študentke in študenti na vključevanje duhovnosti v predmetnik socialnega dela, katere vsebine iz duhovnosti se jim zdijo uporabne, če bi bile na voljo in kako zadovoljni so s sedanjim predmetnikom.

4.4.1 Uporabnost določenih vsebin za predmetnik SD

Študentke in študente sem povprašala o tem, kako uporabne/neuporabne se jim zdijo določene (naštete) vsebine iz duhovnosti za predmetnik socialnega dela. Ker so lahko nekaterim študentom zapisani pojmi nerazumljivi, sem dodala možnost odgovora »ne poznam pojma«.

S pomočjo tabele spodaj, prikazujem rezultate dvanajstega vprašanja (Q12), v katerem študentke in študente povabim k temu, da označijo, kako uporabne se jim zdijo posamezne vsebine iz duhovnosti. Rezultate prikazujem spodaj v tabeli.

Tabela 4.3: Uporabnost določenih vsebin za kurikulum SD

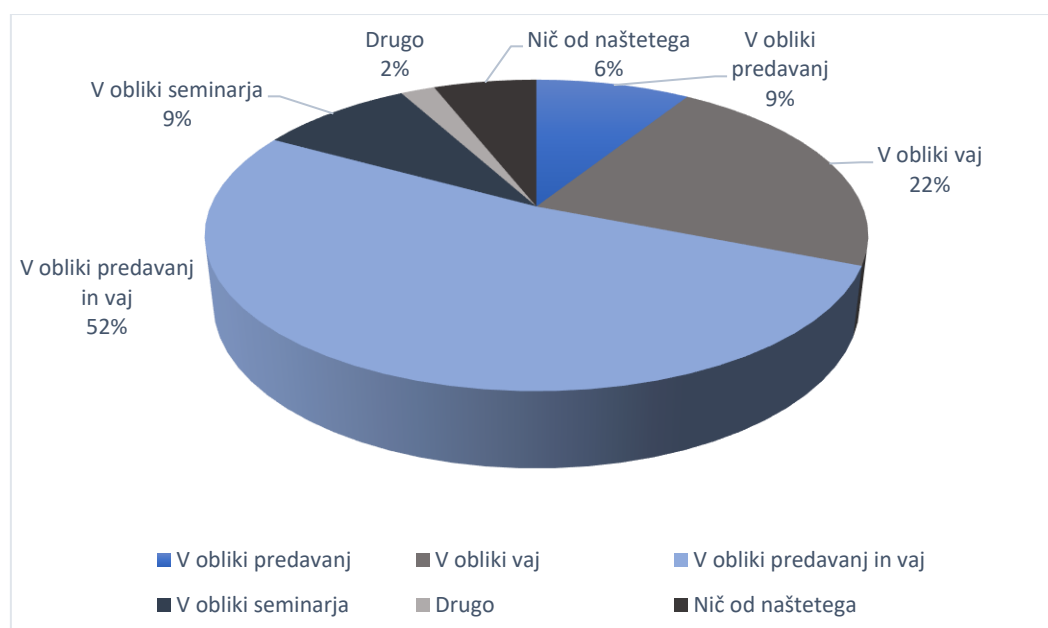
Q12	Kako uporabne se ti zdijo naslednje vsebine za predmetnik socialnega dela?							
	Vsebine	Odgovori						
		Zelo uporabna	Uporabna	Niti uporabna, niti neuporabna	Neuporabna	Zelo neuporabna	Ne poznam pojma	Skupaj
	Duhovnost ali religija kot vir moči	29 (25%)	55 (47%)	17 (15%)	12 (10%)	3 (3%)	0 (0%)	116 (100%)
	Čuječnost v socialnem delu	43 (37%)	58 (50%)	11 (9%)	3 (3%)	1 (1%)	0 (0%)	116 (100%)
	Razumevanje različnih verskih in/ali duhovnih prepričanj in praks	35 (30%)	58 (50%)	13 (11%)	7 (6%)	3 (3%)	0 (0%)	116 (100%)
	Tehnike sproščanja in meditacija	62 (53%)	44 (38%)	7 (6%)	3 (3%)	0 (0%)	0 (0%)	116 (100%)
	Upoštevanje duhovne dimenzije v praksi	19 (16%)	51 (44%)	29 (25%)	11 (9%)	5 (4%)	1 (1%)	116 (100%)
	Pozitivni in negativni učinki verskih/duhovnih nauk	24 (21%)	53 (46%)	21 (18%)	14 (12%)	3 (3%)	0 (0%)	115 (100%)
	Ekološko/zeleno socialno delo	32 (28%)	58 (50%)	20 (17%)	3 (3%)	2 (2%)	1 (1%)	116 (100%)

Študentke in študenti, ki so označili vrednost »zelo uporabna« ali »uporabna« uvrščam med tiste, ki vidijo uporabnost v posamezni vsebini iz duhovnosti. Iz tabele je razvidno, da se vsaka od vsebin zdi uporabna več kot polovici vprašanih študentov. Največjo uporabnost študentke in študenti vidijo v vsebini »tehnike sproščanja in meditacija«, saj je tistih, ki menijo, da je zelo uporabna ali pa samo uporabna, skupaj kar 106, kar predstavlja 91% vseh vprašanih. Precej uporabna vsebina se študentkam in študentom zdi tudi »čuječnost v socialnem delu«, saj jih 50% meni, da je uporabna, 37% pa, da je zelo uporabna. Drugi dve vsebini, v katerih še uporabnost vidi več kot tri četrtine (75%) vseh sodelujočih, sta: »razumevanje različnih verskih in/ali duhovnih prepričanj in praks« in »ekološko/zeleno socialno delo«. Ostale naštetе vsebine se zdijo uporabne manjšemu deležu študentk in študentov (v primerjavi z že zgoraj omenjenimi vsebinami), vendar jih vse te kot uporabne vidi še vedno več kot polovica.

4.4.2 Stališče študentk in študentov do vključitve predmeta

Z raziskavo sem želela tudi izvedeti, ali študentke in študenti podpirajo vključitev predmeta z zgoraj omenjenimi vsebinami v predmetnik socialnega dela, in če ja, kako želijo, da bi ta bil vključen. 93% od 116 študentov podpira vključitev omenjenega predmeta v predmetnik socialnega dela, 7% študentov pa ne. Izmed vseh, ki podpirajo vključitev tega predmeta, je 38 (33%) takih, ki jim je vseeno, ali se ta vključi kot izbirni ali pa obvezni predmet. 69 študentov (52%), torej več kot polovica, pa podpira vključitev takšnega predmeta le, če se ta vključi v predmetnik kot izbirni predmet. En študent podpira vključitev predmeta le, če se ta vključi kot obvezen.

Graf 4.8: Porazdelitev študentov glede na to, kako želijo, da bi se predmet izvajal

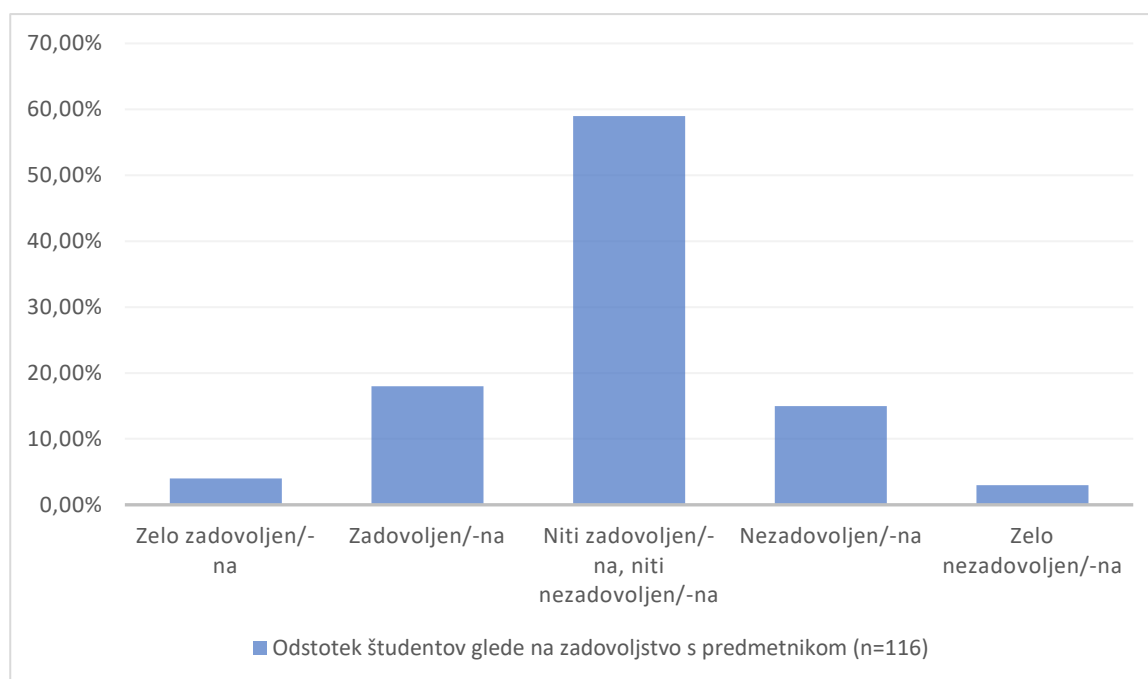
Če bi bil predmet s takšnimi vsebinami vključen v predmetnik, si več kot polovica študentov (52%) želi, da bi se ta izvajal v obliki predavanj in vaj. 10 študentov (9%) si želi, da bi se ta izvajal samo v obliki predavanj, 26 študentov (22%) pa, da bi se izvajal le v obliki vaj. Da bi se predmet izvajal le v obliki seminarja, si želi 10 študentov (9%). Trije študenti so označili možnost »drugo«, sedem pa »nič od naštetega«, kar pomeni, da si ti ne želijo, da bi se takšen predmet sploh izvajal.

4.4.3 Zadovoljstvo s predmetnikom glede vključenosti duhovnosti

Ker raziskujem, ali obstaja prostor za duhovnost v kurikulumu socialnega dela in si pri tem pridobivam poglede študentk in študentov, sem želela preveriti tudi njihovo zadovoljstvo s sedanjim predmetnikom glede vključevanja vsebin duhovnosti in religije. Na vprašanje so odgovorili s pomočjo petstopenjske lestvice.

Več kot polovica študentov (59%) je glede zadovoljstva s predmetnikom označilo vrednost »niti zadovoljen/-na, niti nezadovoljen/-na«. 26 študentov (22%) je s predmetnikom glede na vključevanje teme duhovnosti zadovoljnih, 21 študentov (18%) pa nezadovoljnih.

Graf 4.9: Porazdelitev študentov glede na zadovoljstvo s predmetnikom

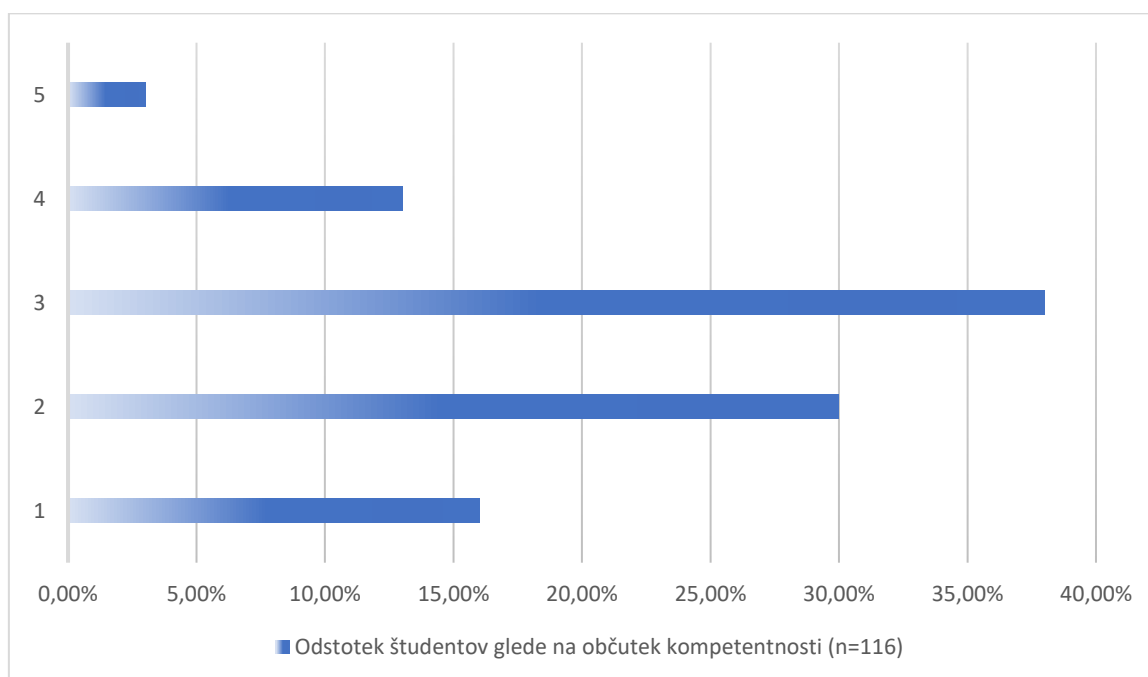

4.4.4 Občutek kompetentnosti za vključevanje duhovnosti v prakso

Študentke in študente sem vprašala, kako kompetentne se počutijo za vključevanje teme duhovnosti v prakso, če bi si uporabnik tega želel. Kako kompetentne se počutijo, so označili

na lestvici od 1 do 5, pri čemer 1 pomeni zelo nekompetenten/-na, 5 pa zelo kompetenten/-na. Študenti se glede vključevanja duhovnosti v prakso počutijo bolj nekompetentne kot pa kompetentne. Namreč, 35 študentov (30%) je označilo vrednost 2, kar pomeni, da se počutijo nekompetentne, 18 študentov (16%) pa se počuti zelo nekompetentno. Vrednost 3 je označilo 44 študentov, ki predstavljajo 38% vseh vprašanih. Kompetentno glede vključevanja duhovnosti se počuti 15 študentov (13%), štirje študenti (3%) pa so označili vrednost 5, kar pomeni, da se počutijo zelo kompetentne.

Graf 4.10: Porazdelitev študentov glede na občutek kompetentnosti

4.5 Preverjanje hipotez

H1: Najmanj 75% vseh študentk in študentov meni, da je duhovnost pomemben del človekovega obstoja.

Na podlagi dobljenih rezultatov hipotezo ovržem, saj se s tem, da je duhovnost pomemben del človekovega obstoja, strinja 77 študentov (24 jih je označilo vrednost »popolnoma se strinjam«, 53 pa jih je označilo vrednost »strinjam se«). Odstotek študentk in študentov, ki torej menijo, da je duhovnost pomemben del obstoja, je 67%, zato hipoteze ne morem potrditi.

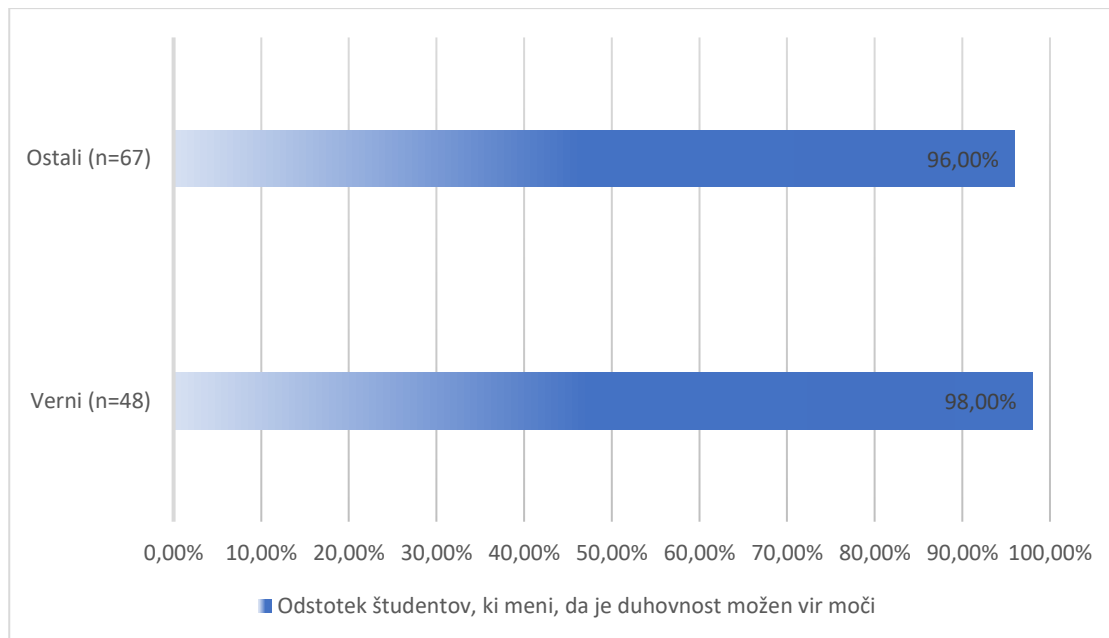
H2: Študentke in študenti, ki se opredeljujejo kot verni v večjem odstotku (%) kot ostali, menijo, da je duhovnost možen vir moči v življenju posameznika.

Izmed vseh, ki so odgovorili na vprašanje o tem, če je duhovnost možen vir moči, je 48 (42%) takih, ki se opredeljujejo kot verni. Tisti, ki so označili vrednost »popolnoma se strinjam« ali »strinjam se«, uvrščam med tiste, ki menijo, da je duhovnost možen vir moči v življenju posameznika. Izmed vseh, ki se opredeljujejo kot verni, je 47 tistih, ki menijo, da je duhovnost možen vir moči v posameznikovem življenju. Ti predstavljajo kar 98% vseh vernih študentov.

Tistih, ki so odgovorili na vprašanje o tem, če je duhovnost možen vir moči in se hkrati niso opredelili kot verni, pa je skupaj 67 (58%). Izmed vseh teh 67 študentov je 64 takih, ki menijo, da je duhovnost možen vir moči v življenju posameznika. Ti predstavljajo 96% vseh študentov, ki se niso opredelili kot verni.

Odstotek študentov, ki meni, da je duhovnost lahko možen vir moči v življenju posameznika, je večji pri vernih študentih (98%), nekoliko manjši pa pri ostalih (96%). Glede na te rezultate lahko hipotezo potrdim, saj študentke in študenti, ki se opredeljujejo kot verni, v večjem odstotku (%) kot ostali, menijo, da je duhovnost možen vir moči v življenju posameznika.

Graf 4.11: Razlika v mnenju med vernimi in ostalimi študenti

Čeprav je hipoteza potrjena, so razlike med odstotki majhne, zato lahko tudi povzamem ugotovitev, da študentke in študenti vidijo duhovnost kot možen vir moči, ne glede na to, ali se opredeljujejo kot verni ali ne. Iz tega sklepam, da ni nobene povezave med tem, kako se študent versko opredeljuje in tem, ali vidi duhovnost kot možen vir moči ali ne.

H3: Študentkam in študentom, ki se vsaj enkrat na teden posvečajo duhovnosti, se zdijo vsa (našteta) duhovna načela in teme duhovnosti smiselne za socialno delo.

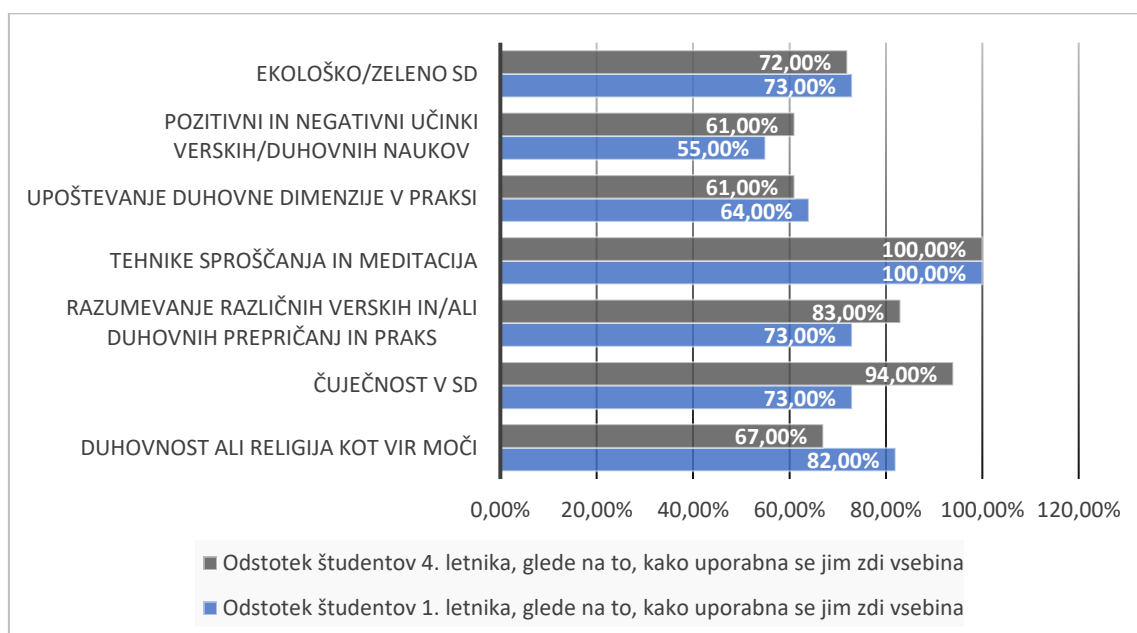
Med tiste, ki se vsaj enkrat na teden posvečajo duhovnosti, uvrščam tiste, ki so označili vrednost »enkrat na teden« ali pa »večkrat na teden«. Vseh, ki se duhovnosti posvečajo vsaj enkrat na teden, je skupaj 35. Tistega študenta, ki je označil vrednost »zelo smiselno« ali »smiselno« uvrščam med tistega, ki se mu določena tema zdi smiselna za socialno delo.

Od vseh 35 študentov se tema čuječnosti zdi smiselna 33 študentom (94%), tema sprejemanja in odpuščanja 32 študentom (91%), tema zaupanja v »Višjo silo« 16 študentom (46%), tema intuicije 28 študentom (80%) in tema izvajanje duhovnih ritualov se zdi smiselna 15 študentom (43%). Na podlagi teh rezultatov lahko hipotezo takoj ovržem, saj se študentkam in študentom vsa našteta duhovna načela in teme ne zdijo smiselne za socialno delo, ne glede na to, da se vsaj enkrat na teden posvečajo duhovnosti. Ugotavljam pa, da se izbranim študentkam in študentom od vseh zdita najbolj smiselni temi »čuječnost« ter »sprejemanje in odpuščanje«.

H4: Vsebine iz duhovnosti se za kurikulum zdijo bolj uporabne tistim, ki zaključujejo (dodiplomski) študij, kot pa tistim, ki so šele začeli študij na prvi stopnji.

Tisti, ki zaključujejo (dodiplomski) študij, so tisti študenti, ki so vpisani v 4. letnik na prvostopenjskem študiju. Tisti, ki so šele začeli študij na prvi stopnji, so vpisani v 1. letnik na prvostopenjskem študiju. Za preverjanje te hipoteze uporabim vzorec 11 študentov prvega letnika in 18 študentov četrtega letnika.

Graf 4.12: Razlika v mnenju med 1. letniki in 4. letniki

Hipoteze ne morem potrditi, saj se tistim, ki zaključujejo dodiplomski študij, vsebine na splošno ne zdijo bolj uporabne kot tistim, ki so ga šele začeli. Nekatere vsebine se zdijo bolj uporabne prvim letnikom, nekatere pa četrtem letnikom, zato lahko hipotezo že takoj ovržem. Na primer, prvi letniki v večjem odstotku (82%), kot pa četrti letniki (67%), menijo, da je vsebina »duhovnost ali religija kot vir moči« uporabna za predmetnik. Po drugi strani pa se vsebina »čujenost v socialnem delu« zdi v večjem odstotku uporabna četrtem letnikom (94%) kot pa prvim letnikom (73%). Ostale primerjave glede na letnik prikazujem zgoraj z grafom, kjer je vidno, da to, ali študentka oziroma študent šele začenja ali pa zaključuje dodiplomski študij, toliko ne vpliva na to, kako uporabna se ji/mu zdi določena vsebina za predmetnik.

H5: Če bi obstajal predmet z vsebinami iz duhovnosti, si najmanj 80% študentk in študentov želi, da bi ta bil izbiran, ne pa obvezen.

Ugotavljam, da si več kot polovica sodelujočih študentk oziroma študentov želi, da bi predmet bil izbiran, vendar ta odstotek ne presega 80%, zato hipoteze ne morem potrditi. Če bi takšen predmet obstajal, si to, da bi ta predmet bil izbiran, ne pa obvezen, želi 69 študentov, ki predstavljajo 52% vseh vprašanih.

Vsem ostalim študentom, ki prav tako podpirajo vključitev takega predmeta, pa ni pomembno, ali je ta izbiran ali obvezen, predstavljajo 29% vseh vprašanih, vendar jih ne morem uporabiti za preverjanje te hipoteze.

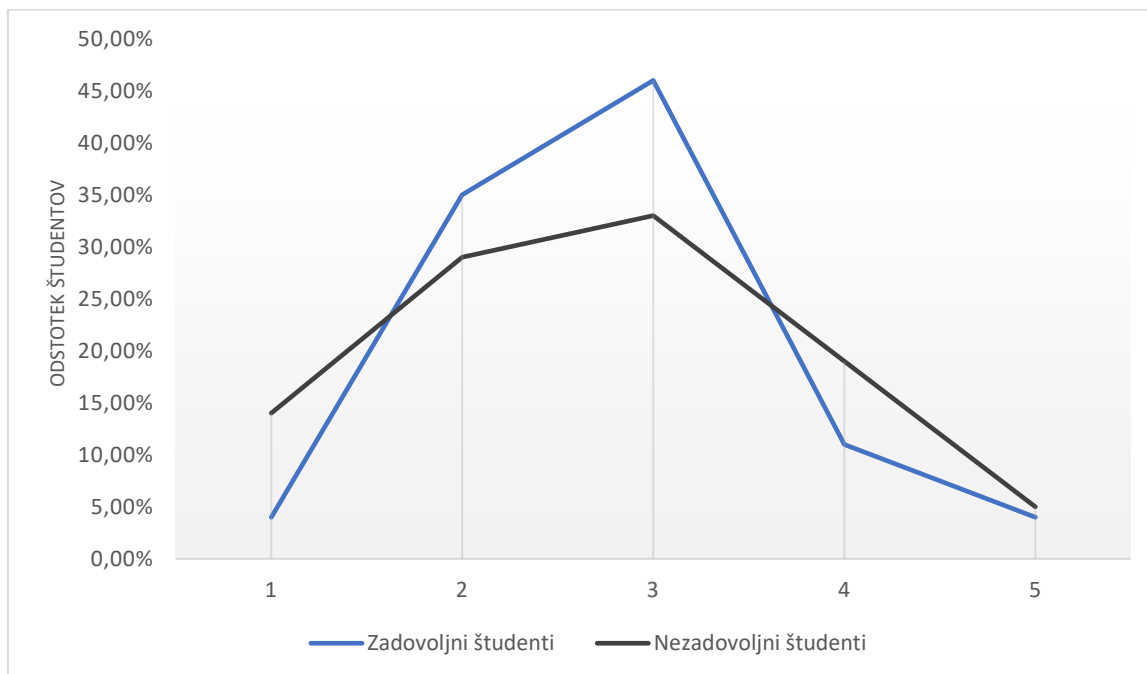
H6: Študenti in študentke, ki so zadovoljni s sedanjim predmetnikom, se počutijo bolj kompetentne za vključevanje teme duhovnosti v prakso kot tisti, ki niso zadovoljni s predmetnikom.

Med tiste, ki so zadovoljni s sedanjim predmetnikom glede vključevanja vsebin duhovnosti in religije, uvrščam tiste, ki so označili vrednost »zelo zadovoljen« ali »zadovoljen. Med tiste, ki pa niso zadovoljni s predmetnikom, pa uvrščam tiste, ki so označili vrednost »zelo nezadovoljen/-na« ali »nezadovoljen/-na«.

S sedanjim predmetnikom je glede vključevanja duhovnosti in religije v socialnem delu zadovoljnih 26 študentov (22%). 69 študentov (59%) je označilo vrednost »niti zadovoljen/-na, niti nezadovoljen/-na«, vendar tega podatka ne potrebujem za preverjanje te hipoteze. 21 študentov je nezadovoljnih s predmetnikom, predstavljajo pa 18% vseh sodelujočih.

Svoj občutek kompetentnosti glede vključevanja duhovnosti v prakso (če bi si uporabnik tega želel) so študentke in študenti označili z vrednostjo od 1 do 5, pri čemer 1 pomeni »zelo nekompetenten/-na«, 5 pa »zelo kompetenten/-na«.

Graf 4.13: Občutek kompetentnosti pri študentih

Z namenom preverjanja zastavljene hipoteze sem izračunala povprečno oceno kompetentnosti, tako za študente, ki so zadovoljni s predmetnikom kot pa tudi za študente, ki so nezadovoljni. V skupini zadovoljnih študentov znaša povprečna ocena glede občutka kompetentnosti 2,8. V skupini nezadovoljnih študentov pa je skorajda enaka, vendar še vseeno nižja, in sicer 2,7.

S temi rezultati lahko hipotezo potrdim, saj se študenti, ki so zadovoljni s predmetnikom glede vključevanja vsebin duhovnosti, počutijo tudi bolj kompetentne za to, da bi teme duhovnosti vključili v prakso.

5 RAZPRAVA IN SKLEPI

Namen raziskave je bil preučiti stališče študentk in študentov socialnega dela do vključevanja duhovnosti v kurikulum. Predvsem sem želela raziskati, kako pomembna se jim zdi tema duhovnosti za socialno delo, ali se jim zdijo vsebine iz duhovnosti smiselne, in če da, kako uporabne bi se jim zdele za kurikulum socialnega dela. Pri raziskovanju sem izhajala iz prebrane literature in tujih raziskav, ki so se osredotočile na to vrsto problematike.

V moji kvantitativni raziskavi je sodelovalo 132 dodiplomskih in podiplomskih študentk oziroma študentov Fakultete za socialno delo. Iz podatkov razberem, da je izmed vseh sodelujočih študentov 40% vernih, ostalih 60% pa se je opredelilo drugače ali pa ni želelo zaupati svoje verske opredelitve.

Študentke in študenti socialnega dela se v večini zavedajo razlike med pojmom »duhovnost« in »religija«, kar se mi zdi pomembno. Kot že povedano, mnogo avtorjev (Mathews, 2009; Zahl, 2006; Holloway in Moss, 2010) opozarja prav na to, da gre pri duhovnosti in religiji gre za dve različni, čeprav povezani stvari. Če izhajam iz svojih podatkov, kar 106 študentov razume duhovnost kot širši pojem od religije. Zavedajo se pomena, ki ga ima duhovnost, saj jih več kot polovica meni, da gre za pomemben del človekovega obstoja, ki je del vseh nas. Ugotovitev, ki jo želim posebej poudariti, je, da večina študentov vidi duhovnost kot možen vir moči, ne glede na to, ali se sami opredeljujejo kot verni ali pa ne. Iz tega sklepam, da se študentke in študenti socialnega dela zavedajo, kako pomembno je spoštovati razlike med ljudmi, podatek pa kaže tudi na neko stopnjo strpnosti, saj ne glede na to, da nekateri sami niso verni, menijo, da je lahko prakticiranje duhovnosti učinkovito. Mnogo jih tudi meni, da duhovne tehnike lahko prispevajo k zmanjšanju izgorelosti, kar je tudi ena od osrednjih tem v socialnem delu. Že Košir (2020, str. 923) piše o tem, da lahko preko duhovnosti nekaterim težkim situacijam pripišemo nov pomen in smisel, prav tako pa nam je v pomoč, ko se spoprijemamo z občutki nemoči.

Glede na podatek, da je vernih študentov manj kot polovica, je drugi podatek o tem, kako pogosto izvajajo duhovne prakse, predvidljiv. Študenti večinoma izvajajo duhovne prakse vsaj enkrat na leto ali pa nikoli. Vendar je ne glede na to v raziskavi sodelovalo več tistih, ki se posvečajo duhovnosti kot pa tistih, ki se ne.

Presenetil me je podatek o tem, kako pogosto študentke in študenti opazijo literaturo na temo duhovnosti v socialnem delu. Namreč, več kot polovica študentov (67%) tovrstne literature

sploh še ni opazila, tisti, ki so jo, pa jo opazijo manj kot enkrat na leto ali pa vsaj enkrat na leto. Sklepam, da je eden od razlogov za to lahko to, da ne obstaja veliko domače literature ali raziskav na temo duhovnosti v socialnem delu v primerjavi z drugimi temami, ki se pojavljajo pogostejše. Ne glede na to, da se študentke in študenti redko srečujejo s tovrstno literaturo, menijo, da je duhovnost pomembna za socialno delo, nekaj pa jih je neodločenih. Več kot polovica študentov vidi duhovnost kot temo, ki je lahko na način, ki si ga sami osmislijo, pomembna za stroko ali prakso socialnega dela. Če povzamem pojasnila študentk in študentov, zakaj se jim tema zdi pomembna za socialno delo, je razlog v tem, ker nam lahko pomaga v stiskah kot uporabna tehnika za spoprijemanje v težjih trenutkih, predstavlja lahko vir moči ali pa dodatno pomoč. Nekaterim se zdi tema pomembna tudi zato, ker je povezana s prepričanji, kulturnimi značilnostmi posameznika. Določeni menijo, da je duhovnost manj pomembna tema za socialno delo, to pa predvsem zato, ker naj bi obstajalo mnogo drugih, bolj pomembnih tem, o katerih bi se lahko pogovarjali, ali pa so mnjenja, da duhovnost ne vpliva toliko na (dobro/kakovostno) socialno delo.

Posamezne teme iz duhovnosti se študentkam in študentom zdijo smiselne, nekatere manj kot druge. Najbolj smiselni se jim zdita temi čuječnosti ter sprejemanja in odpuščanja. To, da se študentkam in študentom socialnega dela zdi tema čuječnosti smiselna, je predvidljivo, saj je čuječnost, kot jo opisuje Blustein (2015, str. 42), stanje, v katerem je posameznik pozoren na doživljanje v sedanjem trenutku, »tukaj in zdaj«. V socialnem delu ima ta trenutek izjemen pomen, saj se takrat lahko »soustvarijo zgodbe za prihodnost«, kot pravi Čačinovič Vogrinčič (2003, str. 200). Prav tako se tema sprejemanja in odpuščanja povezuje s sedanjim trenutkom, saj med drugim »sprejeti in odpustiti« pomeni pustiti preteklost za sabo in se pomakniti naprej. Dejstvo, da se temi »zaupanje v Višjo silo« in »izvajanje duhovnih ritualov« zdita študentkam in študentom manj smiselna, ni nenavadno, saj ju lahko hitro povežemo z religijo kot institucijo. Se pa študentkam in študentom zdi bolj smiselna tema intuicije, ki se danes pogosto pojavlja v okviru »moderne spiritualnosti« - o njej se veliko piše in govori.

V svoji nalogi sem posebno pozornost namenila tudi ekološkemu ali zelenemu socialnemu delu, saj izhaja iz tega, da je k posamezniku potrebno pristopiti iz holistične perspektive. Suppes in Wells (2008, str. 180) menita, da se socialne delavke/delavci nagibajo k uporabi holističnega pristopa, ker naj bi ta lažje identificiral posameznikove vire moči. Zaradi tega sem med drugim želela ugotoviti, kako pomembno se študentkam in študentom zdi zeleno socialno delo. Obstaja namreč mnogo člankov na temo zelenega socialnega dela, ki poudarja odnos med

posameznikom in okoljem, v katerem ta živi. Več kot polovica študentov se zaveda pomembnosti zelenega socialnega dela, kar pomeni, da so ozaveščeni o tem.

Menim, da se je ob vseh pozitivnih učinkih, ki jih lahko ima duhovnost, pomembno tudi zavedati negativnih. Namen raziskave je bil tudi ugotoviti, ali se študentke in študenti zavedajo morebitnih tveganj pri vključevanju duhovnosti v prakso socialnega dela. Več kot polovica študentov se strinja s tem, da je duhovnost ali prakticiranje duhovnih tehnik lahko v nekaterih primerih škodljivo, kar se mi zdi dober znak, saj kaže na neko stopnjo kritičnosti. Če vzamem za primer raziskavo avtoric Kvarfordt in Herba (2017), je ta pokazala, da imajo respondenti na splošno pozitivno stališče do duhovnosti, vendar del ugotovitev kaže na potencialno negativni ali celo škodljivi aspekt duhovnosti/religije pri delu z mladimi. Študentke in študenti, ki so bili vključeni v mojo raziskavo, se tudi v večini (90%) strinjajo s tem, da bi vsak/-a socialni/-na delavec/-ka moral/-a biti pozoren/-na na morebitna tveganja pri vključevanju duhovnosti v prakso. To zavedanje se mi zdi izrednega pomena, ne le v okviru socialnega dela, temveč nasploh pri delu z ljudmi.

Moja raziskava se osredotoči na perspektivo študentov glede vključevanja vsebin duhovnosti v kurikulum, saj sem z natančnim pregledom tuje literature ugotovila, da tovrstnih vsebin primanjkuje v izobraževalnih programih. Zahl (2006) ugotavlja, da je kar 72% socialnih delavk/delavcev čutilo potrebo po tem, da bi si pridobilo več znanja s področja duhovnosti. Tudi drugi avtorji (Yun, Kim in Awasu, 2019; Pandya, 2018) opažajo primanjkovanje vsebin duhovne dimenzije v kurikulumu. Iz tega, da se vsaka od naštetih vsebin zdi uporabna več kot polovici sodelujočih v moji raziskavi, sklepam, da študentke in študenti vidijo neko uporabnost v vsebinah, ki se povezujejo s temo duhovnosti. Največjo uporabnost vidijo v vsebinah »tehnike sproščanja in meditacija« in »čuječnost v socialnem delu«. Sklepam, da se vsebina sproščanje in meditacija zdi uporabna študentom predvsem zato, ker so tovrstne vaje lahko učinkovite pri spoprijemanju z občutki izgorelosti ali stresa, ki se pogosto pojavi pri delu z ljudmi. Prav tako se zdi študentom precej uporabna vsebina »razumevanje različnih verskih in/ali duhovnih prepričanj in praks«, predvidevam, da zato, ker se socialni/-na delavec/-ka srečuje z ljudmi različnih prepričanj, verovanj in kultur.

V primeru, da bi študentke in študenti socialnega dela podprli vključitev predmeta s takšnimi vsebinami v predmetnik, me je zanimalo, v kakšni obliki želijo, da bi se izvajal. Sheridan, Wilmer in Atcheson (2013) ugotavljajo, da večina sodelujočih v njihovi raziskavi podpira ponudbo vključitve takšne vsebine v program, vendar je več tistih, ki bi jo podprli le kot izbirno

vsebinsko, ne pa kot obvezno. Iz tega sem izhajala tudi pri svojem raziskovanju ter dodala možnost odgovora »ne podpiram vključitve takega predmeta« za tiste, ki si ga ne želijo. Najpomembnejši podatek za mojo raziskavo je, da 93% študentov podpira vključitev predmeta z vsebinami iz duhovnosti v kurikulum socialnega dela. Več kot polovica (52%) si želi, da bi bil vključen kot izbirni predmet, 33% študentov pa je vseeno, na kakšen način se vključi. Ne glede na versko opredelitev ali razumevanje same duhovnosti se odstotek tistih, ki podpirajo vključitev takega predmeta, zdi precej visok. Iz podatkov ugotavljam, da bi študentom bilo ljubše, da se takšen predmet izvaja v obliki predavanj in vaj ali pa samo v obliki vaj.

To razpravo zaključujem s tem, kako zadovoljni/nezadovoljni so študenti s sedanjim predmetnikom glede vključevanja vsebin duhovnosti. Več kot polovica študentov je neopredeljenih, torej niso niti zadovoljni niti nezadovoljni s predmetnikom. Je pa več tistih, ki so zadovoljni s sedanjim predmetnikom kot tistih, ki niso. To, kako (ne)zadovoljni so s predmetnikom, sem povezala z občutkom kompetentnosti za vključevanje duhovnosti v prakso, če bi si uporabnik tega želel. To, kako zadovoljni so s predmetnikom, ne vpliva veliko na to, kako kompetentne se počutijo. Namreč, povprečna ocena občutka kompetentnosti je skoraj enaka pri obeh skupinah študentov - zadovoljnih in nezadovoljnih.

Na podlagi vseh rezultatov mojega teoretičnega in empiričnega raziskovanja v okviru diplomskega dela sklepam naslednje:

- Študentkam in študentom socialnega dela se tema duhovnosti v socialnem delu zdi bolj pomembna kot pa nepomembna.
- Ne glede na to, kako se študentke in študenti versko opredeljujejo, vidijo duhovnost kot možen vir moči v življenju posameznika.
- Večina posameznih tem iz duhovnosti se študentkam in študentom zdi smiselna za socialno delo.
- Študentke in študenti se zavedajo morebitnih tveganj pri vključevanju duhovnosti v prakso socialnega dela na načine, ki lahko škodujejo uporabniku.
- Študentke in študenti vidijo določeno uporabnost v vsebinah iz duhovnosti (za kurikulum socialnega dela).
- Če bi obstajal predmet z vsebinami iz duhovnosti, si študentke in študenti želijo, da bi se izvajal v obliki vaj ali pa predavanj in vaj.
- Študentke in študenti se počutijo bolj nekompetentne kot pa kompetentne glede vključevanja duhovnosti v prakso.

6 PREDLOGI

Na podlagi pridobljenih rezultatov in natančnega pregleda izbrane literature predlagam, da se v Sloveniji izvede več raziskav o učinkih, ki jih lahko ima vključevanje duhovne dimenzije v svetovanje oziroma v proces podpore in pomoči.

Ne glede na to, da je bila raziskava namenjena študentkam in študentom socialnega dela, bi lahko enako ali podobno raziskavo izvedli tudi s populacijo socialnih delavk/delavcev v Sloveniji, ali pa s populacijo strokovnjakov, ki izobražujejo za socialno delo. Raziskovali bi lahko njihovo stališče do vključevanja duhovnosti v kurikulum in v prakso socialnega dela. V primeru pozitivnega stališča bi se raziskovanje lahko nadaljevalo, pri čemer bi bila ena od možnosti raziskati načine, na katere se lahko duhovnost vključuje v izobraževanje ali prakso.

Predlagam, da se razmisli o morebitni vključitvi izbirnega predmeta z vsebinami duhovnosti v kurikulum socialnega dela, upoštevajoč mnenja in stališča študentk in študentov v raziskavi. Predlagam vsebine, s katerimi bi se študentke in študenti lahko spoznali z duhovnim vidikom, spoznali tako potencialne pozitivne kot tudi negativne učinke določenih duhovnih in religijskih praks in se osredotočili na lastno delovanje (npr. čuječnost, meditacija in tehnike sproščanja). Verjamem, da del naše izobraževalne ali karierne poti mora biti tudi delo na sebi oziroma skrb zase, saj moramo zato, da pomagamo drugemu, najprej znati pomagati sebi.

Predlagam tudi več raziskav na temo zelenega socialnega dela, o katerem se danes veliko piše in govori. Poudarja holistično razumevanje človeka, kar pomeni, da vključuje tudi duhovno dimenzijo, ki je ne smemo zanemariti.

Ker ocenjujem, da obstaja mnogo raziskav na temo religije, predlagam, da se raziskave osredotočijo še na duhovnost, ki je širši in v tujini pogosto raziskan pojem, pri nas pa še ne (na področju socialnega dela). Menim, da je duhovnost zelo obširna tema, ki ima različne aspekte in pomene, zato je na voljo še veliko prostora za raziskovanje te zanimive tematike.

7 UPORABLJENA LITERATURA

- Arzenšek, A. (2015). Čuječnost kot psihološka intervencija v psihološkem svetovanju. *Poligrafi*, 20(77/78), 75-94.
- Ban, T. (2008). *Novodobniška duhovnost: od zgodovinskih izvorov do sodobne podobe*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ban, T. (2014). Sveti kraji novodobniške duhovnosti. *Poligrafi*, 19(73/74), 73-99.
- Basta, C., & Vrhovnik, N. (2018). *Študentsko delo v Četrtnih mladinskih centrih z vidika pridobljenih kompetenc* (Magistrsko delo). Pridobljeno 24.4.2022 s <https://egradiva.fsd.uni-lj.si/search/extshow/2103>
- Bertoncel, M. (2003). New age in zahodna kultura. *Bogoslovni vestnik*, 63(1), 7-27.
- Bloom, W. (1991). *Meditacija v svetu, ki se spreminja*. Ljubljana: Iskanja.
- Blustein, P. (2015). *Mindfulness Medication: A Physician's Prescription for Stress Relief* [pdf]. Pridobljeno 22.3.2023 s <https://thebreathproject.org/about/book/>
- Bullis, R.K. (1996). *Spirituality in Social Work Practice*. New York: Taylor and Francis.
- Canda, E. R., & Furman, L. D. (2010). *Spiritual diversity in social work practice: The heart of helping* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Ciglencečki, J., & Škodlar, B. (2013). Mistična in psihotična izkustva. *Poligrafi*, 18(71/72), 177-192.
- Coholic, D. (2007). The Helpfulness of Spiritually Influenced Group Work in Developing Self-Awareness and Self-Esteem: A Preliminary Investigation. V: J. Coates, J. R. Graham, B. Swartzentruber. & B. Ouellette (ur.), *Spirituality and Social Work: Selected Canadian Readings* (str. 111-134). Toronto: Canadian Scholar Press.
- Crisp, B. R. (2017). Religion and spirituality in social work: creating an international dialogue. B.R. Crisp (ur.), *The Routledge Handbook of Religion, Spirituality and Social Work* (str. 3-14). New York: Routledge.
- Cvetko, B., & Možina, M. (2012). Hipnoza v terapevtskem delu z otroki in mladostniki ter uporabnost hipnoze v osnovnih šolah: Intervju s psihoterapevtom Miranom Možino v Ljubljani, 8. marca 2012. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo*, 6(1-2), 110-117. Pridobljeno 9.12.2022 s <https://kairos.skzrp.org/index.php/revija/article/view/182>

- Čačinovič Vogrinčič, G. (2003). Jezik socialnega dela. *Socialno delo*, 42(4/5), 199-203.
- Črnič, A. (2012). *Na vodnarjevem valu: nova religijska in duhovna gibanja*. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede.
- De Vries, S., & Bouwkamp, R. (2002). *Psihosocialna družinska terapija*. Logatec: Firis.
- Dominelli, L. (2012). *Green Social Work: From Environmental Crises to Environmental Justice*. Cambridge, Malden: Polity Press
- Dragoš, S., Leskošek, V., Petrovič Erlih, P., Škerjanc, J., Urh, Š., & Žnidarec Demšar, S. (2008). *Krepitev moči*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Easwaran, E. (1999). *Meditacija in še 7 stvari, ki vam lahko spremenijo življenje*. Ljubljana: DZS.
- Emmons, R. A. (2003). *The psychology of ultimate concerns : motivation and spirituality in personality*. New York, London: Guilford Press.
- Ferreira, S. B. (2010). Eco-spiritual Social Work as a Precondition for Social Development. *Ethics and Social Welfare*, 4(1), 3-23. Pridobljeno 14.4.2023 s https://www.researchgate.net/publication/230807128_Eco-spiritual_Social_Work_as_a_Precondition_for_Social_Development
- Gale, L. (2019). *Biopsychosocial-Spiritual Assessment: an Overview* [pdf]. Pridobljeno 13.12.2021 s https://www.ebscohost.com/assets-sample-content/SWRC_SWPS_Communicating_with_Non-English_Speaking_Clients.pdf
- Gotterer, R. (2001). The Spiritual Dimension in Clinical Social Work Practice: A Client Perspective. *Families in Society*, 82(2), 187-193. Pridobljeno 13.12.2021 s https://www.researchgate.net/publication/275699906_The_Spiritual_Dimension_in_Clinical_Social_Work_Practice_A_Client_Perspective
- Gray, M., & Coates, J. (2013). Changing values and valuing change: Towards an ecospiritual perspective in social work. *International Social Work*, 56(3), 355–367. Pridobljeno 29.3.2023 s https://www.researchgate.net/publication/258143367_Changing_values_and_valuing_change_Toward_an_ecospiritual_perspective_in_social_work

- Holloway, M., & Moss, B. (2010). *Spirituality and social work*. Basingstoke, New York : Palgrave Macmillan.
- Hribar, B. (2018). Razvijanje socialno-emocionalnih kompetenc s pomočjo metode čuječnosti pri osebah s posebnimi potrebami. *Vzgoja in izobraževanje*, 49(3/4), 43-52.
- Jäger, W. (2005). *Vsak val je morje : mistična duhovnost*. Petrovče: Društvo Znamenje.
- Klevišar, M. (2010). *Goreči grm: duhovnost v vsakdanjem življenju*. Celje: Mohorjeva družba.
- Košir, M. (2020). Duhovnost in religioznost v stresnih situacijah in mesto duhovnosti v psihoterapiji. *Bogoslovni vestnik*, 80(4), 915-925.
- Kvarfordt, C. L., & Herba, K. (2017). Religion and Spirituality in Social Work Practice with Children and Adolescents: A Survey of Canadian Practitioners. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 35(2), 153-167. Pridobljeno 29.3.2023 s https://www.researchgate.net/publication/320198239_Religion_and_Spirituality_in_Social_Work_Practice_with_Children_and_Adolescents_A_Survey_of_Canadian_Practitioners
- Lee, M. Y., Ng, S.-M., Leung, P. P. Y., & Chan, C. L. W. (2009). *Integrative body-mind-spirit social work: An empirically based approach to assessment and treatment*. New York: Oxford University Press.
- Luhrmann, T. M. (2013). Making God real and making God good: Some mechanisms through which prayer may contribute to healing. *Transcultural Psychiatry*, 50(5), 707-725. Pridobljeno 23.3.2023 s https://www.academia.edu/16377325/Making_God_real_and_making_God_good
- Mathews, I. (2009). *Social Work and Spirituality* [pdf]. Pridobljeno 13.12.2021 s <https://us.sagepub.com/en-us/nam/social-work-and-spirituality/book238451>
- McKernan, M. (2007). Exploring the Spiritual Dimension of Social Work. J. Coates, J. R. Graham, B. Swartzentruber & B. Ouellette (ur.), *Spirituality and Social Work: Selected Canadian Readings* (str. 93-110). Toronto: Canadian Scholar Press.
- Mesec, B., & Jurček, A. (2020). Zgodovina in razvoj kompetenc v izobraževanju za socialno delo v Sloveniji. *Socialno delo*, 59(4), 255-273.
- Milošević-Arnold, V. (1984). Izobraževanje socialnih delavcev. *Socialno delo*, 23(1), 18-28.

- Musek, J. (1995). *Neznanke duha: psihologija okultnega, paranormalnega in transcendentnega*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (2008). Duhovna inteligentnost: struktura in povezave. *Anthropos (Ljubljana)*, 40(3/4), 259-276.
- Novak, J. (1993). *How to Meditate: A Step-by-step Guide to the Art and Science of Meditation*. Crystal Clarity Publishers.
- Ornstein, R. E. (1986). *The psychology of consciousness : [The classic study, completely revised & updated]*. New York [etc.] : Penguin Books.
- Pandya, S. P. (2018). Students' views on expanding contours of social work practice through spirituality. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 37(3), 302-322. Pridobljeno 13.12.2021 s https://www.researchgate.net/publication/326240897_Students'_views_on_expanding_contours_of_social_work_practice_through_spirituality
- Peck, M. S. (1995). *Ljubezen in duhovna rast*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Phillips, C. (2014). Spirituality and social work: Introducing a spiritual dimension into social work education and practice. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 26(4), 65–77. Pridobljeno 13.12.2021 s <https://anzswjournal.nz/anzsw/article/view/27>
- Potrata, B. (2001). Duhovnost nove dobe. *Časopis za kritiko znanosti*, 29(202/203), 163-179.
- Pulla, V. (2014). Spiritually Sensitive Social Work: The Road worth Taking. N. Bala Raju & H. Zulkarnain Ahmad (ur.), *Social Work Education and Practice: Scholarship and Innovations in the Asia Pacific* (str. 182-198). Primrose Hall Publishing Group Aus.
- Ravnjak, V. (2005). *Spoznavanje višjega jaza: antropološki eseji*. Ljubljana: Gnostica.
- Rice, S. (2002). Magic happens: Revisiting the spirituality and social work debate. *Australian Social Work*, 55(4), 303-312. Pridobljeno 13.12.2021 s <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03124070208410988>
- Saad, M., Medeiros, R., & Mosini, A. C. (2017). Are We Ready for a True Biopsychosocial Model? The Many Meanings of "Spiritual". *Medicines*, 4(4). Pridobljeno 13.12.2021 s <https://www.mdpi.com/2305-6320/4/4/79>

Safara, M., & Bhatia, M. S. (2009). Prayer Therapy. *Delhi Psychiatry Journal*, 12(1).

Pridobljeno 30.3.2023 s

https://www.researchgate.net/publication/259756468_Prayer_Therapy

Saleebey, D. (ur). (2009). *The Strengths Perspective in Social Work Practice (Fifth Edition)*.

Boston [etc.] : Pearson/Allyn and Bacon.

Seinfeld, J. (2012). Spirituality in Social Work Practice. *Clinical Social Work Journal*, 40(2),

240-244. Pridobljeno 5.4.2022 s

https://www.researchgate.net/publication/257553156_Spirituality_in_Social_Work_Practice

Sheridan, M. J., & Amato-von Hemert, K. (1999). The Role of Religion and Spirituality in Social Work Education and Practice: A Survey of Student Views and Experiences. *Journal of Social Work Education*, 35(1), 125-141. Pridobljeno 22.3.2022 s

https://www.researchgate.net/publication/234625626_The_Role_of_Religion_and_Spirituality_in_Social_Work_Education_and_Practice_A_Survey_of_Student_Views_and_Experiences

Sheridan, M. J., Wilmer, C. M., & Atcheson, L. (2013). Inclusion of Content on Religion and Spirituality in the Social Work Curriculum: A Study of Faculty Views. *Journal of Social Work Education*, 30(3), 363-376. Pridobljeno 22.3.2022 s

<https://www.jstor.org/stable/23042950>

Sullivan, S. (2008). *A Call For The Spiritual Dimension To Be Included In Social Work A Call For The Spiritual Dimension To Be Included In Social Work Education Education* [pdf].

Pridobljeno 3.3.2023 s https://digitalcommons.providence.edu/socialwrk_students/24/

Suppes, M., & Wells, C. (2008). *The Social Work Experience: An Introduction to Social Work and Social Welfare (6th Edition)*. Pearson Education.

Šugman Bohinc, L., Rapoša Tajnšek, P., & Škerjanc, J. (2007). *Življenjski svet uporabnika: raziskovanje, ocenjevanje in načrtovanje uporabe virov za doseganje zelenih razpletov*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Ule, A. (2015). Čuječnost, zbranost in predanost. *Poligrafi*, 20(77/78), 171-180.

Ulluwishewa, R. (2014). *Spirituality and Sustainable Development*. London: Palgrave Macmillan.

Walsh, F. (1999). *Spiritual resources in family therapy*. New York, London: Guilford Press.

- Wiedmeyer, N. (2013). *Spirituality in Social Work: Therapists' Perspectives on the Role of Spirituality in Social Work: Therapists' Perspectives on the Role of Spirituality Within their Practice* [pdf]. Pridobljeno 13.12.2021 s
https://sophia.stkate.edu/msw_papers/273/?utm_source=sophia.stkate.edu%2Fmsw_papers%2F273&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- Wuthnow, R. (2003). Spirituality and Spiritual Practice. V: R. K. Fenn (ur.), *The Blackwell Companion to Sociology of Religion* (str. 306-320). Oxford: Blackwell Publishing.
- Yun, K., Kim, S., & Awasu, C. R.. (2019). Stress and impact of spirituality as a mediator of coping methods among social work college students. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 29(1), 125-136. Pridobljeno 27.12.2022 s
https://www.researchgate.net/publication/330235471_Stress_and_impact_of_spirituality_as_a_mediator_of_coping_methods_among_social_work_college_students
- Zahl, M. (2006). Vključevanje duhovnosti v prakso socialnega dela. *Socialno delo*, 45(3/5), 127-133.
- Zaviršek, D., & Bezjak, S. (2021). Zeleno socialno delo in okoljska pravičnost na primeru vode in hidroenergije. *Socialno delo*, 60(2), 121-133.
- Žvab, A. M. (2016). Baročna alkimija na Kranjskem. *Kronika (Ljubljana)*, 64(2), 199-224.

8 PRILOGE

8.1 PRILOGA A: Vprašalnik

Pozdravljeni,

sem študentka 4. letnika Fakultete za socialno delo in v okviru svojega diplomskega dela z naslovom *Duhovnost v kurikulumu socialnega dela – študentska perspektiva*, raziskujem stališča študentov in študentk Fakultete za socialno delo o vključevanju spiritualnih vsebin v kurikulum oziroma študijski program socialnega dela.

S pomočjo rezultatov bom oblikovala predloge, ki bi lahko prispevali k morebitni prenovi študijskih programov v prihodnosti, zato prosim za iskrene odgovore. Vprašalnik je povsem anonimen.

Že vnaprej se vam iskreno zahvaljujem za odgovore!

1) V kateri letnik si trenutno vpisan/-a na Fakulteti za socialno delo?

- a) 1.letnik, 1.stopnja
- b) 2. letnik, 1. stopnja
- c) 3. letnik, 1. stopnja
- d) 4. letnik, 1. stopnja
- e) Dodatno leto po 1. stopnji
- f) 1. letnik, 2. stopnja
- g) Dodatno leto po 2. stopnji

2) Ne glede na to, ali podpiraš določeno religijo in obiskuješ verske obrede, ali ne, kako bi se sam/-a versko opredelil/-a?

- a) Verem/-na
- b) Neverem/-na (ateist/-ka)
- c) Ne vem
- d) Ne želim se opredeliti

3) Kako razumeš pojma duhovnost in religija?

- e) Duhovnost je širši pojem od religije in ni nujno, da vključuje religijo.
- f) Religija je širši pojem od duhovnosti in vsaka duhovnost vključuje religijo.
- g) Religija in duhovnost sta različni besedi za isti pojem.
- h) Religija in duhovnost sta dva popolnoma različna in nepovezana pojma.

4) Kako pogosto se posvečaš duhovnosti ali izvajanju duhovnih praks?

- a) Večkrat na teden
- b) Enkrat na teden
- c) Dva- do trikrat na mesec
- d) Enkrat na mesec
- e) Vsaj enkrat na leto
- f) Nikoli

5) Označi, v kolikšni meri se strinjaš oz. ne strinjaš z navedenimi trditvami.

	Popolnoma se strinjam	Strinjam se	Niti se ne strinjam, niti se strinjam	Ne strinjam se	Sploh se ne strinjam
Človek je duhovno bitje in duhovnost je pomemben del človekovega obstoja.	☐	☐	☐	☐	☐
Duhovnost je del nas vseh, ne glede na to, ali smo verni ali ne.	☐	☐	☐	☐	☐
Duhovnost je možen vir moči za posameznika in skupnost.	☐	☐	☐	☐	☐
Duhovnost in duhovne tehnike lahko prispevajo k zmanjšanju izgorelosti.	☐	☐	☐	☐	☐
Duhovnost in religija sta občutljivi temi, ker lahko imata v določenih primerih tudi negativne učinke.	☐	☐	☐	☐	☐

6) Kako pogosto opaziš literaturo (domačo ali tujo) na temo »duhovnost v socialnem delu« (angl. »spirituality in social work«) ?

- a) Vsak teden
- b) Dva- do trikrat na mesec
- c) Enkrat na mesec
- d) Vsaj enkrat na leto
- e) Manj kot enkrat na leto
- f) Še nisem opazil/-a

7) Kako pomembna se ti zdi tema duhovnosti v socialnem delu?

- a) Zelo pomembna
- b) Pomembna
- c) Niti pomembna, niti nepomembna
- d) Nepomembna
- e) Zelo nepomembna

8) Pojasni svoj odgovor na 7. vprašanje:

9) Kako smiselno se ti zdi vsako od naštetih duhovnih načel ali tem duhovnosti za socialno delo?

	Zelo smiselno	Smiselno	Niti smiselno, niti nesmiselno	Nesmiselno	Zelo nesmiselno
Čuječnost	☐	☐	☐	☐	☐
Sprejemanje in odpuščanje	☐	☐	☐	☐	☐
Zaupanje v »Višjo silo« v času stiske	☐	☐	☐	☐	☐
Intuicija ali intuitivno védenje	☐	☐	☐	☐	☐
Izvajanje duhovnih ritualov	☐	☐	☐	☐	☐

10) Kako pomembno se ti zdi »ekološko/zeleno socialno delo« (ki upošteva povezavo med posameznikom in okoljem, v kateri ta živi, ter se hkrati zaveda kompleksnega odnosa med duhovnostjo in ekologijo)?

- a) Zelo pomembno
- b) Pomembno
- c) Niti pomembno, niti nepomembno
- d) Nepomembno
- e) Zelo nepomembno

11) Označi, v kolikšni meri se strinjaš oz. ne strinjaš z navedenima trditvama.

»Duhovnost ali prakticiranje duhovnih tehnik je lahko v nekaterih primerih škodljivo za osebo in/ali njene pomembne druge.«

Popolnoma se strinjam	Strinjam se	Niti se ne strinjam, niti se strinjam	Ne strinjam se	Sploh se ne strinjam
☐	☐	☐	☐	☐

»V socialnem delu bi vsak socialni delavec/-ka moral/-a biti pozoren/-na na morebitna tveganja pri vključevanju duhovnosti v prakso na načine, ki lahko škodijo uporabniku?

Popolnoma se strinjam	Strinjam se	Niti se ne strinjam, niti se strinjam	Ne strinjam se	Sploh se ne strinjam
☐	☐	☐	☐	☐

12) Kako uporabne se ti zdijo naslednje vsebine za predmetnik socialnega dela?

	Zelo uporabna	Uporabna	Niti uporabna, niti neuporabna	Neuporabna	Zelo neuporabna	Ne poznam pojma
Duhovnost ali religija kot vir moči	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Čuječnost v socialnem delu	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Razumevanje različnih verskih in/ali duhovnih prepričanj in praks	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tehnike sproščanja in meditacija	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Upoštevanje duhovne dimenzije v praksi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pozitivni in negativni učinki verskih/duhov nih nauk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ekološko/zele no socialno delo	☐	☐	☐	☐	☐	☐

13) Ali podpiraš vključitev predmeta s takšnimi vsebinami (kot so našteje pri 11. vprašanju) v predmetnik socialnega dela, in če da, kako želiš, da bi bil vključen?

- e) Podpiram, vključi se lahko kot obvezni ali pa kot izbirni predmet
- f) Podpiram, vendar le, če se vključi kot izbirni predmet
- g) Podpiram, vendar le, če se vključi kot obvezni predmet

h) Ne podpiram vključitve takega predmeta

14) Če bi bil takšen predmet (kot je opisan pri 12. vprašanju) vključen v predmetnik, v kakšni obliki želiš, da bi se izvajal?

- g) V obliki predavanj
- h) V obliki vaj
- i) Oboje (v obliki predavanj in vaj)
- j) V obliki seminarja
- k) Drugo
- l) Nič od naštetega

15) Kako zadovoljen/-na si s sedanjim predmetnikom Fakultete za socialno delo glede vključevanja vsebin duhovnosti in religije v socialnem delu?

- a) Zelo zadovoljen/-na
- b) Zadovoljen/-na
- c) Niti zadovoljen/-na, niti nezadovoljen/-na
- d) Nezadovoljen/-na
- e) Zelo nezadovoljen/-na

16) Kako kompetenten/-na na lestvici od 1 do 5 (če 1 pomeni zelo nekompetenten/-na, 5 pa zelo kompetenten/-na) se počutiš za vključevanje teme duhovnosti v prakso, če bi si uporabnik tega želel? *Prosim, označi.*

1

2

3

4

5

8.2 PRILOGA B: Tabele s podatki

Q1	V kateri letnik si trenutno vpisan/-a na Fakulteti za socialno delo?				
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (1. letnik, 1. stopnja)	14	11%	11%	11%
	2 (2. letnik, 1. stopnja)	25	19%	19%	30%
	3 (3. letnik, 1. stopnja)	19	14%	14%	44%
	4 (4. letnik, 1. stopnja)	20	15%	15%	59%
	5 (Dodatno leto po 1. stopnji)	24	18%	18%	77%
	6 (1. letnik, 2. stopnja)	21	16%	16%	93%
	7 (Dodatno leto po 2. stopnji)	9	7%	7%	100%
Veljavni	Skupaj	132	100%	100%	

Povprečje	3,9	Std. odklon	1,8

Q2	Ne glede na to, ali podpiraš določeno religijo in obiskuješ verske obrede, ali ne, kako bi se sam/-a versko opredelil/-a?				
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (Veren/-na)	53	40%	40%	40%
	2 (Neveren/-na (ateist/-ka))	43	33%	33%	73%
	3 (Ne vem)	28	21%	21%	94%
	4 (Ne želim se opredeliti)	8	6%	6%	100%
Veljavni	Skupaj	132	100%	100%	

Q3	Kako razumeš pojma duhovnost in religija?				
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (Duhovnost je širši pojem od religije in ni nujno, da vključuje religijo.)	106	80%	80%	80%
	2 (Religija je širši pojem od duhovnosti in vsaka duhovnost vključuje)	5	4%	4%	84%

	religijo.)				
	3 (Religija in duhovnost sta različni besedi za isti pojem.)	6	5%	5%	89%
	4 (Religija in duhovnost sta dva popolnoma različna in nepovezana pojma.)	15	11%	11%	100%
Veljavni	Skupaj	132	100%	100%	

Q4	Kako pogosto se posvečaš duhovnosti ali izvajanju duhovnih praks?				
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (Večkrat na teden)	18	14%	14%	14%
	2 (Enkrat na teden)	20	15%	16%	29%
	3 (Dva- do trikrat na mesec)	9	7%	7%	36%
	4 (Enkrat na mesec)	11	8%	9%	45%
	5 (Vsaj enkrat na leto)	36	27%	28%	73%
	6 (Nikoli)	35	27%	27%	100%
Veljavni	Skupaj	129	98%	100%	

Povprečje	4,0	Std. odklon	1,8

Q5							
	Podvprašanja	Odgovori					
		Popolnoma se strinjam	Strinjam se	Niti se ne strinjam, niti se strinjam	Ne strinjam se	Sploh se ne strinjam	Skupaj
Q5a	Človek je duhovno bitje in duhovnost je pomemben del človekovega obstoja.	24 (21%)	53 (46%)	30 (26%)	8 (7%)	1 (1%)	116 (100%)
Q5b	Duhovnost je del nas vseh, ne glede na to, ali smo verni ali ne.	25 (22%)	51 (44%)	25 (22%)	13 (11%)	1 (1%)	115 (100%)

Q5c	Duhovnost je možen vir moči za posameznika in skupnost.	54 (47%)	56 (49%)	4 (3%)	1 (1%)	0 (0%)	115 (100%)
Q5d	Duhovnost in duhovne tehnike lahko prispevajo k zmanjšanju izgorelosti.	42 (36%)	59 (51%)	14 (12%)	1 (1%)	0 (0%)	116 (100%)
Q5e	Duhovnost in religija sta občutljivi temi, ker lahko imata v določenih primerih tudi negativne učinke.	34 (29%)	57 (49%)	20 (17%)	4 (3%)	1 (1%)	116 (100%)

Q6	Kako pogosto opaziš literaturo (domačo ali tujo) na temo "duhovnost v socialnem delu" (angl. "spirituality in social work")?				
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (Vsak teden)	1	1%	1%	1%
	2 (Dva- do trikrat na mesec)	1	1%	1%	2%
	3 (Enkrat na mesec)	4	3%	3%	5%
	4 (Vsaj enkrat na leto)	13	10%	11%	16%
	5 (Manj kot enkrat na leto)	23	17%	20%	36%
	6 (Še nisem opazil/-a)	74	56%	64%	100%
Veljavni	Skupaj	116	88%	100%	

Povprečje	5,4	Std. odklon	1,0

Q7	Kako pomembna se ti zdi tema duhovnosti v socialnem delu?				
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (Zelo pomembna)	10	8%	9%	9%
	2 (Pomembna)	55	42%	47%	56%
	3 (Niti pomembna, niti nepomembna)	41	31%	35%	91%
	4 (Nepomembna)	8	6%	7%	98%
	5 (Zelo nepomembna)	2	2%	2%	100%

Veljavni	Skupaj	116	88%	100%	

Povprečje	2,5	Std. odklon	0,8

Q9							
	Podvprašanja	Odgovori					
		Zelo smiselno	Smiselno	Niti smiselno, niti nesmiselno	Nesmiselno	Zelo nesmiselno	Skupaj
Q9a	Čuječnost	45 (39%)	60 (52%)	10 (9%)	1 (1%)	0 (0%)	116 (100%)
Q9b	Sprejemanje in odpuščanje	54 (47%)	52 (45%)	9 (8%)	1 (1%)	0 (0%)	116 (100%)
Q9c	Zaupanje v "Višjo silo" v času stiske	9 (8%)	36 (31%)	46 (40%)	22 (19%)	3 (3%)	116 (100%)
Q9d	Intuicija ali intuitivno vé- denje	23 (20%)	61 (53%)	31 (27%)	1 (1%)	0 (0%)	116 (100%)
Q9e	Izvajanje duhovnih ritu- alov	6 (5%)	24 (21%)	60 (52%)	19 (16%)	7 (6%)	116 (100%)

Q10	Označi, v kolikšni meri se strinjaš oz. ne strinjaš z navedenima trditvama.

	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (Zelo pomembno)	29	22%	25%	25%
	2 (Pomembno)	52	39%	45%	70%
	3 (Niti pomembno, niti nepomembno)	28	21%	24%	94%
	4 (Nepomembno)	5	4%	4%	98%
	5 (Zelo nepomembno)	2	2%	2%	100%
Veljavni	Skupaj	116	88%	100%	

Povprečje	2,1	Std. odklon	0,9

Q11							
	Podvprašanja	Odgovori					
		Popolnoma se strinjam	Strinjam se	Niti se ne strinjam, niti se strinjam	Ne strinjam se	Sploh se ne strinjam	Skupaj
Q11a	Duhovnost ali prakticiranje duhovnih tehnik je lahko v nekaterih primerih škodljivo za osebo in/ali njene pomembne druge.	15 (13%)	55 (47%)	34 (29%)	12 (10%)	0 (0%)	116 (100%)
Q11b	V socialnem delu bi vsak socialni delavec/-ka moral/-a biti pozoren/-na na morebitna tveganja pri vključevanju duhovnosti v prakso na načine, ki lahko škodijo uporabniku.	43 (37%)	62 (53%)	10 (9%)	0 (0%)	1 (1%)	116 (100%)

Q12								
	Podvprašanja	Odgovori						
		Zelo uporabna	Uporabna	Niti uporabna, niti neuporabna	Neuporabna	Zelo neuporabna	Ne poznam pojma	Skupaj
Q12a	Duhovnost ali religija kot vir moči	29 (25%)	55 (47%)	17 (15%)	12 (10%)	3 (3%)	0 (0%)	116 (100%)
Q12b	Čuječnost v socialnem delu	43 (37%)	58 (50%)	11 (9%)	3 (3%)	1 (1%)	0 (0%)	116 (100%)
Q12c	Razumevanje različnih verskih in/ali duhovnih prepričanj in praks	35 (30%)	58 (50%)	13 (11%)	7 (6%)	3 (3%)	0 (0%)	116 (100%)
Q12d	Tehnike sproščanja in meditacija	62 (53%)	44 (38%)	7 (6%)	3 (3%)	0 (0%)	0 (0%)	116 (100%)

Q12e	Upoštevanje duhovne dimenzije v praksi	19 (16%)	51 (44%)	29 (25%)	11 (9%)	5 (4%)	1 (1%)	¹¹⁶ (100%)
Q12f	Pozitivni in negativni učinki verskih/duhovnih nauk	24 (21%)	53 (46%)	21 (18%)	14 (12%)	3 (3%)	0 (0%)	¹¹⁵ (100%)
Q12g	Ekološko/zelelo socialno delo	32 (28%)	58 (50%)	20 (17%)	3 (3%)	2 (2%)	1 (1%)	¹¹⁶ (100%)

Q13	Ali podpiraš vključitev predmeta s takšnimi vsebinami (kot so naštetje pri 11. vprašanju) v predmetnik socialnega dela in če da, kako želiš, da bi bil vključen?				
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (Podpiram, vključi se lahko kot obvezni ali pa kot izbirni predmet (mi je vseeno))	38	29%	33%	33%

	2 (Podpiram, vendar le, če se vključi kot izbirni predmet)	69	52%	59%	92%
	3 (Podpiram, vendar le, če se vključi kot obvezni predmet)	1	1%	1%	93%
	4 (Ne podpiram vključitve takega predmeta)	8	6%	7%	100%
Veljavni	Skupaj	116	88%	100%	

Q14	Če bi bil takšen predmet (kot je opisan pri 12. vprašanju) vključen v predmetnik, v kakšni obliki želiš, da bi se izvajal?				
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (V obliki predavanj)	10	8%	9%	9%
	2 (V obliki vaj)	26	20%	22%	31%
	3 (Oboje (v obliki predavanj in vaj))	60	45%	52%	83%
	4 (V obliki seminarja)	10	8%	9%	91%
	5 (Drugo)	3	2%	3%	94%
	6 (Nič od naštetega)	7	5%	6%	100%
Veljavni	Skupaj	116	88%	100%	

Q15	Kako zadovoljen/-na si s sedanjim predmetnikom Fakultete za socialno delo glede vključevanja vsebin duhovnosti in religije v socialnem delu?				
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (Zelo zadovoljen/-na)	5	4%	4%	4%
	2 (Zadovoljen/-na)	21	16%	18%	22%
	3 (Niti zadovoljen/-na, niti nezadovoljen/-na)	69	52%	59%	82%
	4 (Nezadovoljen/-na)	17	13%	15%	97%
	5 (Zelo nezadovoljen/-na)	4	3%	3%	100%
Veljavni	Skupaj	116	88%	100%	

Povprečje	2,9	Std. odklon	0,8

Q16	Kako kompetenten/-na na lestvici od 1 do 5 (če 1 pomeni zelo nekompetenten/-na, 5 pa zelo kompetenten/-na) se počutiš za vključevanje teme duhovnosti v prakso, če bi si uporabnik tega želel. Prosim, označi.										
	Podvprašanja	Odgovori						Veljavni	Št. enot	Povprečje	Std. odklon
Q16a	Nekompetenten/-na	1 18 (16%)	2 35 (30%)	3 44 (38%)	4 15 (13%)	5 4 (3%)	Skupaj 116 (100%)	116	132	2,6	1,0